

I S S N 1 3 9 2 - 7 3 7 X

Archivum Lithuanicum 22

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO
VILNIAUS UNIVERSITETAS
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

ARCHIVUM *Lithuanicum* 22

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIUS 2020

Redaktorių kolegija / Editorial Board:

PROF. HABIL. DR. *Giedrius Subačius* (filologija / philology),
(vyriausiasis redaktorius / editor),

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO,
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Birutė Triškaitė* (filologija / philology),

(vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoja / associate editor),

LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

HABIL. DR. *Ona Aleknavičienė* (filologija / philology),

LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Roma Bončkutė* (filologija / philology),

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

PROF. DR. *Pietro U. Dini* (kalbotyra / linguistics),

UNIVERSITÀ DI PISA

PROF. HABIL. DR. *Jolanta Gelumbeckaitė* (kalbotyra / linguistics),

JOHANN WOLFGANG GOETHE-UNIVERSITÄT FRANKFURT AM MAIN

DR. *Reda Griškaitė* (istorija / history),

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DOC. DR. *Birutė Kabašinskaitė* (filologija / philology),

VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Bronius Maskuliūnas* (filologija / philology),

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS

PROF. DR. *Jurgis Pakerys* (filologija / philology),

VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Rūta Petrauskaitė* (filologija / philology),

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS, KAUNAS

HABIL. DR. *Christiane Schiller* (kalbotyra / linguistics),

HUMBOLDT-UNIVERSITÄT ZU BERLIN

PROF. DR. *William R. Schmalstieg* (kalbotyra / linguistics),

PENNSYLVANIA STATE UNIVERSITY, UNIVERSITY COLLEGE

HABIL. DR. *Darius Staliūnas* (istorija / history),

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Mindaugas Šinkūnas* (kalbotyra / linguistics),

LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Aurelija Tamošiūnaitė* (filologija / philology),

JOHANNES GUTENBERG-UNIVERSITÄT MAINZ

DR. *Jurgita Venckienė* (filologija / philology),

LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

Turinys (Contents)

Straipsniai (Articles)

Mindaugas Šinkūnas

Jono Kristijono Dicelijaus lietuviška 1690 metų dedikacija ○ 9

Birutė Triškaitė

Jono Berento giesmyno *Iš naujo pėrweizdėtos ir pagėrintos Giesmė-Knygos* ir maldyno *Maldė-Knygėlos* antrasis leidimas (1735): nežinotas egzempliorius Prahoje ○ 33

Ona Aleknavičienė

Lietuvių tarmių samprata Povilo Frydricho Ruigio gramatikoje
Anfangsgründe einer Littauischen Grammatick (1747): centras ir periferija ○ 83

Giedrius Subačius

Simono Daukanto Patarlių ortografijos lūžis Sankt Peterburge (~1838–1841) ○ 131

Roma Bončkutė

Simono Daukanto *BUDA Senowęs-Lėtuwiū Kalnienū ir Zámajtiū* (1845) šaltiniai ○ 217

Viktorija Šeina

Adamo Mickiewicziaus įsavinimas tarpukario Lietuvos mokykloje:
Mykolo Biržiškos indėlis ○ 249

Reda Griškaitė

Jašiūnų dvaras kaip Lietuvos istorijos rašymo erdvė ○ 277

Veronika Girininkaitė

Lietuvių draugijų veiklos atspindžiai
Vytauto Civińskiego (1887–1910) *Dienoraštyje* ○ 329

Recenzijos (Reviews)

Dalia Jakulytė

Recenzuojama: Birutė Kabašinskaitė, *XVI–XVIII amžiaus lietuviškų kalvinistų giesmynų kalba: redagavimo istorija*, 2019 ○ 357

Ona Aleknavičienė

Recenzuojama: Inga Strungytė-Liugienė (sud., par.),
Moderniųjų iniciatyvų ir tradicijos dialogas: surinkimininkų judėjimas Prūsijos Lietuvoje. Straipsnių rinkinys, 2019 ○ 363

Paweł Brudzyński

Review of: Gina Kavaliūnaitė (ed.), *Samuelio Boguslavo Chylinskio Biblija 2. Naujasis Testamentas Viešpaties mūsų Jėzaus Kristaus, lietuvių kalba duotas Samuelio Boguslavo Chylinskio. Lietuviško vertimo rankraščio faksimilė = Biblia Lithuanica Samueli Boguslai Chylinski 2. Novum Testamentum Domini Nostri Jesu Christi Lithvanicà Linguà donatum a Samuele Boguslao Chylinski. Manuscripti Lithuanici imagines digitales*, 2019 o 377

Vilma Žaltauskaitė

Recenzuojama: Olga Mastianica-Stankevič, Jurgita Venckienė (par.), Mečislovas Davainis-Silvestraitis, *Dienoraštis 1904–1912. Bibliotheca Archivi Lithuanici* 11, 2020 o 387

Darius Staliūnas

Recenzuojama: Eligijus Raila, *Lietuvystės Mozė. Jono Basanavičiaus gyvenimo ir ligos istorija*, 2019 o 393

Diskusijos, apžvalgos, pastabos (Discussions, Surveys, Notes)

Clemente Dedela

Spaudėjo gyvenimas ir lietuviškosios raidės <è> ir <Ë> Čikagoje o 403

Jurgita Venckienė

Mokslinis seminaras „*Sekant dvasią kalbos*“.
Kalbininkui Jonui Jablonskiui – 160 metų o 415

Roma Bončkutė

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Vilnius

Simono Daukanto *BUDA Senowęs-Lėtuwiû Kalnienû ĩr Zámajtiû* (1845) šaltiniai

Simono Daukanto veikalas *BUDA Senowęs-Lėtuwiû Kalnienû ĩr Zámajtiû* (toliau – *Bd*) konceptualių požiūriu pralenkė tuo metu Lietuvoje lenkų kalba išleistas istorijas¹ ir yra įvertintas kaip epochinis lietuviškos spausdintos knygos paminklas². Knygos naujumą lėmė tai, kad istorija buvo papasakota istorijos subjekto kalba, keletą amžių vartota tik žemesniųjų visuomenės sluoksnių ir religinėje raštijoje. Šiuo požiūriu Saulius Pivoras, pasitelkęs to meto Latvijos istoriografijos kontekstą, rašo, kad *Bd* „vienareikšmiškai sensacingas darbas to meto kontekste, nors tada tą sensacingumą labai nedaug kas suvokė“³.

Daukanto sukurta lietuvių tautos kultūros istorija nebuvo skirtingų laikotarpių šaltinių ir empirinių duomenų tyrimo aprašymas. Tai buvo vieno autoriaus vaizduotės ir meistriškumo rezultatas, kur laužomos klasicizmo estetikos grožio ir tvarkos taisyklės, taikomi romantizmo estetikos principai, pirmą kartą kuriami romantizmo vaizdiniai lietuvių kalba. Autorius suprato atlikto darbo vertę ir reklamavo šį darbą⁴. Būtent šis Daukanto tekstas sulaukė daugiausia leidimų. Du kartus jis buvo išspausdintas Amerikoje – 1892 m., 1954 m.⁵; kartą jau Nepriklausomoje Lietuvoje – 1935 m.⁶, ir ne vieno leidimo sulaukė istoriko kraštiečių Birutės Rokaitės-Vanagienės redaguotas *Bd*⁷. 1955 m. Daukanto *Rinktinių raštų*⁸ tome buvo įdėta Zigmo Zinkevičiaus redaguotų beveik 100 puslapių *Bd* ištraukų⁹. *Bd* turinio ir raiškos turtingumas lėmė jo populiarumą.

1 Plg. Pivoras 1993, 78.

2 Navickienė 2010, 150.

3 Pivoras 2019, 80.

4 Savo knygelės apie medinių sėklų rinkimą pratarmėje rašo: „Taj jej dar abejoji raszitos saka, ape tou, tad parsakajtyk kningelę Jokubo Łaukio ape budą Lietuwiû, tĭnaj regiesi kokės yra buwuses senowiej’ girres musû kraszti, tad tolaus nebabejosi“ (Purwys [Daukantas] 1849, 8).

5 [Daukantas] 1892; [Daukantas] 1954 (pakartotas 1935 m. leidimas).

6 [Daukantas] 1935.

7 Daukantas 1976a; Daukantas 1988 ir antras leidimas: Daukantas 1993 (su Arvydo Každailio iliustracijomis).

8 Daukantas 1955.

9 Mažesnės apimties ištraukų studentams ir moksleiviams skelbta daugiau (pvz., 1957, 1964, 2007).

Daukantas, 1834 m. užbaigęs *Istoriją žemaitišką (ISTORYJE ZEMAYTYSZKA, ~1831–1834; toliau – IZ)*, ėmė tyrinėti kalbą ir išleido lotynų kalbos vadovėlį *Prasmą Lotinų kalbôs* (1837), skaitinių knygelę *Epitome Historiae Sacrae* su lotynų–lietuvių kalbų žodynėliu (1838), lietuvių kalbos vadovėlį *ABECIĘLA LIJTUWIŪ-KALNIENŪ ir ŽIAMAJTIŪ KALBOS* (1842). 1842 m. balandžio 22 d. laiške Teodorui Narbutui atsakydamas į paklausimą, ar rašo kokį veikalą, nurodė:

Pierwej zajmowałem się poszukiwaniami; lecz postrzegłszy że to ciągnie za sobą nader wielkie koszta a razym wolnego czasu i spokojości potrzebuje; więc musiałem to odłożyć na stronę, a jąc się do sledzenia samego języka, lecz i w tym przedmiocie na wiele przeszkod natrafiam¹⁰.

Vytautas Merkys nustatė, kad 1844 m. gegužės 28 d. Sankt Peterburgo cenzūros komitetas svarstė *Bd* rankraštį¹¹. Tad, remiantis Daukanto laišku Narbutui bei komiteto posėdžio išrašu, galima spėti, jog *Bd* buvo parašyta labai greitai¹².

Kaip rodo išlikę istoriko įvairių šaltinių išrašai bei korespondencija, jis ir po *IZ* užbaigimo sekė istorijos naujienas, kaupė medžiagą, darė išrašus¹³ iš skolintų knygų¹⁴, periodinių leidinių. Daukanto *Bd* – vienintelis originalus istorijos darbas, paskelbtas (1845) jam gyvam esant. Tai trečiasis Daukanto istorinis veikalas, tačiau jau *IZ*, užrašų knygų išrašuose¹⁵, datuojamuose po 1834 metų, aptinkama antropologijos, archeologijos, etnografijos, mitologijos, religijos istorijos tema darytų išrašų. Antikinės tradicijos kontekste su nedidelėmis išlygomis *Bd* galima laikyti *IZ epitome*, t. y. santrauka: didžioji teksto dalis parašyta *IZ* VI–XII skyrių pagrindu, juos trumpinant arba išplečiant, panaudojus ir kitas šio teksto vietas.

Siekiant pratęsti Daukanto *Bd* šaltinių tyrimą, dėmesys sutelkiamas į veikale dominuojančius vokiečių autorių veikalus; paliečiami žanro ir pavadinimo pasirinkimo klausimai, kaip glaudžiai susiję su lektūra.

Zenonas Ivinskis, rašydamas apie Daukanto istorijos darbus ir *Bd*, kaip kultūros istorijos veikalą, vienas pirmųjų atkreipė dėmesį, kad „kenksmingas buvo jo iš anksto labai neigiamas, kietas nusistatymas lenkų istorikų atžvilgiu“¹⁶. Daugiausia Daukanto šaltiniams dėmesio skiria Vytautas Merkys¹⁷. Jis akcentuoja, kad Ignotas Žegota Onacevičius (Ignacy Żegota Onacewicz, Игнат Анацэвіч, 1780–1845) „gerai pažino vokiečių istorikų mokyklą“¹⁸ ir į ją galėjo atkreipti savo studentų dėmesį. Vis dėlto Merkys apie *Bd* šaltinius parašė labai lakoniškai, ne visai tiksliai pastebėdamas, kad

10 Griškaitė 1996, 190.

11 Merkys 1991, 99.

12 Tikėtina, kad tolimesni Giedriaus Subačiaus Daukanto *Bd* ortografijos tyrimai patvirtins *Bd* parašymo laiką.

13 Plg. Subačius 2019.

14 Daug informacijos apie Daukanto šaltinių paiešką, jų kaupimą, pagrindinius naujos

medžiagos teikėjus – Vasilijų Anastasevičių, Ignatą Ž. Onacevičių – randame Daukanto laiškuose Teodorui Narbutui (Griškaitė 1996).

15 Pvz.: *IK; IKEI; Ma*.

16 Ivinskis 1960, 22.

17 Merkys 1991, 106–109.

18 Merkys 1991, 35.

čia „ėmė naudotis dar“ Jono Lasickio ir Aleksandro Gvaninio¹⁹ darbai. Iš tiesų pastarųjų autorių ištraukomis Daukantas jau rėmėsi *IZ*. Monika Baár akcentavo Johanno Gottfriedo Herderio (1744–1803) ir Getingeno universitete plėtotų nehumanizmo idėjų, Daukantą pasiekusių dar Vilniuje per Gottfriedą Ernestą Grodeką (Godfryd Ernest Groddeck, Gottfried Ernst Groddeck, 1762–1825) ar Augusto Ludwigo Schlözerio (1735–1809) darbus, įtaką²⁰. Šio straipsnio autorė yra svarsčiusi Daukanto susidomėjimo vokiečių kilmės autoriais priežastis²¹, ištyrusi Teodoro Lepnerio (Theodor Lepner, 1633–1691) *Prūsų lietuvio (Der Preusche Littauer, 1744)* citatas *Bd* ir palietusi Daukanto darbo su šiuo šaltiniu pobūdį²². Pivoras 2019 m. straipsnyje „Baltvokiečių švietėjų poveikis lietuvių žadintojui Simonui Daukantui“ sutelkia dėmesį į vokiškuosius istoriko šaltinius, plačiau aptaria Garlybo Merkelio (1769–1850) *Livonijos senovės 1* (1798) įtaką *Bd*²³. Pivoras pastebi, kad istorikas iš Merkelio perėmė frazę *tautos būdas*, teminį istorinio pasakojimo organizavimą. Gali būti, kad būtent vokiškųjų šaltinių vyravimas *Bd* sudomino Leopoldą Geitlerį, 1885 m. paskelbusį *Bd* ištraukų²⁴.

Bd buvo parašytas Sankt Peterburge, kur studijuoti ir dirbti buvo atvykę daugelis buvusios Abiejų Tautų Respublikos (ATR) piliečių. Jie pagal domėjimosi sritis, profesiją jungėsi į neformalias draugijas ir susikurdavo tinkamą intelektualią aplinką²⁵, kurioje vyko greita mokslo naujienų apytaka. Sostinėje, kaip ir Rygoje, Daukantą pasiekė naujausi ne tik vietos, bet ir Vakarų Europos tyrėjų darbai. 1836 m. į Šiaurės sostinę atsikėlus Onacevičiui, Daukanto bendravimo ratas išsiplėtė. Profesorius Onacevičius supažindino Daukantą su mokslininkais, su kuriais jis vėliau diskutavo, keitėsi knygomis²⁶. Kaip rodo laišakai, Daukantas skolinosi knygų iš Onacevičiaus, Vasilijaus Anas-tasevičiaus (1775–1845), kitų asmeninių ir viešųjų bibliotekų ir jas konspektavo. Išrašus darė iš periodinių leidinių. Pažintis su Vilniaus kilmės orientalistikos profesoriumi Antanu Muchlinskiu (Antoni Muchliński, 1808–1877) Daukantui suteikė daugiau pas-katų gilintis ne tik į antikinį paveldą, bet ir Rytų. Palyginti su *IZ*, *Bd* Daukantas pacita-vo daugiau užsienio autorių, rašiusių apie lietuvių ir sanskrito kalbos panašumus.

1. *Bd* ŽANRO IR PAVADINIMO PROBLEMA. Dauguma Daukanto tyrėjų palaiko mintį, kad *Bd* yra kultūros istorija²⁷. Saulius Pivoras mano, kad „ne visai

19 Merkys 1991, 108.

20 Žr. Baár 2010, 112, 119.

21 Bončkutė 2015, 48–65.

22 Bončkutė 2018, 161–196.

23 Pivoras 2019, 72–92.

24 [Daukantas] 1885.

25 Plg. Aleksandravičius 1989, 67–77.

26 Žr. Aleksandravičius 1989, 72.

27 Plg.: „1844–1845 m. Vilniaus ir Peterburgo spaustuvėse dienos šviesą išvydo Juozapo Jaroševičiaus ir Simono Daukanto kultūros istorijos veikalai“ (Berenis 2007, 101); „Būdas“ – ne politinės, o kultūros istorijos kny-

ga. Ją rašydamas, Daukantas palyginti ne-daug pavartojo spausdintų bei archyvinių istorijos dokumentų. Pagrindinis ir patiki-miausias duomenų šaltinis čia jam buvo iš vaikystės prisimenami kaimo žmonių pa-pročiai, elgesio normos, tradicijos, gimtoji kalba, ta kalba funkcionuojanti tautosaka“ (Grigas 1993, 135); „[Daukanto *Bd*] – pir-mas bandymas parašyti senovės lietuvių kultūros istoriją“ (Jurginis, Lukšienė 1981, 8); „Simanas Daukantas [...] pasilieka pir-muoju lietuvių kultūros istoriku, rašiusiu lietuviškai“ (Ivinskis 1960, 22) ir kt.

pagrįsta būtų“ *Bd* „priskirti kultūros istorijai, o kitus darbus – tiesiog istorijai“²⁸. Pivoras pastebi, kad Daukantas kultūros istoriją suvokė plačiau; jam „nerūpi tam tikros materialinės kultūros formos savaiame“²⁹, jam rūpi „tautos kultūros istorij[a]“³⁰. Tyrėjas *Bd* atsiradimą susieja su poreikiu pateikti savo tautos sampratos eksplikaciją³¹.

Kultūros istorija, kaip istoriografijos šaka, didžiausią reikšmę įgavo XVIII a. pabaigoje–XIX a. pradžioje ir viduryje. Konceptas *kultūra* išplito³² po 1770 m., kai Europoje imta kitaip traktuoti visuomenę ir jos raidą. Besikuriančios kultūrologijos tikslas buvo nustatyti tautos kultūros raidos stabilųjį faktorių, kuris padėtų suprasti tolesnę tautos kultūros vystymosi kryptį³³. Apšvietos ideologams istorija buvo ateities pranašė. Johannas Christophas Adelungas (1732–1806) parašė žmonių visuomenės, meno ir mokslo istoriją nuo seniausių laikų iki Apšvietos³⁴, kur atskleidė visuomenės raidos dinamiką³⁵. Adelungas buvo tik vienas iš daugelio kultūros istorijos tyrėjų. Kultūros koncepto išplitimas ir kultūros istorijos, kaip žanro, populiarumas XVIII a. pabaigoje buvo susijęs ir su Herderiu, kuris sugebėjo istorijoje pasireiškiančią tipologiją, bendrybes suderinti su konkrečių genčių, tautų, individų unikalumu³⁶, ryškiausiai atsispindinčiu tautos kalboje.

Bd, kaip turintis nemažai kultūros istorijos požymių, glaudžiai susijęs su XVIII–XIX a. sandūroje buvusia populiaria regionine, iš Viduramžių kronikų tradicijos išaugusia, istoriografija (vok. *Landesgeschichte*, *Regionalgeschichte*, lenk. *historiografia regionalna*). Šiuolaikinės istoriografijos požiūriu³⁷ Daukanto *Bd* artimas regioninei istorijai. Kaip pastebi Tomas Petreikis, „[r]egionalizmo raida yra tiesiogiai susijusi su valstybių ir etnosų permanentiniu atsinaujinimu“³⁸. Austrija, Prūsija ir Rusija³⁹, po ATR padalijimų prisijungusios naujas žemes, įvairiais būdais siekė integruoti jas į savąją imperiją. Imperijų valdžia, siekdama gerinti komunikaciją su naujai prijungtais kraštais, tiesė naujus kelius, kūrė reikiamas įstaigas ir pan. Austrija ir Prūsija – dvi didžiosios konkurentės – rūpinosi gerinti administravimą, todėl susidomėjo naujai prijungtų žemių žmogiškaisiais ištekiais. Imperijos, užsakydamos naujai prijungtų

28 Pivoras 1993, 77.

29 Pivoras 1993, 77.

30 Pivoras 1993, 78.

31 Plg. Pivoras 1993, 79.

32 Apie kultūros sąvokos raišką *Bd*: Bončkutė 2019, 174–180.

33 Carhart 2007, 4.

34 Adelung 1782.

35 Daukantas su Adelungo idėjomis galėjo susipažinti ir iš Voigto istorijos; plg. Voigt 1827, 17, 18, 22, 27. Savo užrašuose Daukantas pasižymėjo, kad Adelungas, Wagnieris, Boppas, Grimmas, Pottas, Humboldtas pirmieji į kalbą pažiūrėjo filosofškai (IK 49).

36 Plg. White 2003, 82.

37 Plg. Babinskas 2014.

38 Petreikis 2012, 85.

39 Kaip pavyzdį galima pateikti su Lietuva, Vilniaus universitetu ir lietuvių veikėjais susijusio Ivano Loboikos (1786–1861), susirūpinusio valdžios tikslų įgyvendinimu užimtame krašte, darbus: *Описание литовских и польских городов (Lietuviškų ir lenkiškų miestų aprašymas)* ir *Вильна, столица Западной России и Киевской митрополии (Vilnius – Vakarų Rusijos ir Kijevo metropolijos sostinė)* (Лебенка 1966, 93–102, 104. Cit. iš Griškaitė 2010, 98). Loboika planavo panaudoti vietos istorikų tyrimus (Griškaitė 2010, 101).

šalių tyrimus, turėjo papildomą politinį aspektą – pralenkti konkurentę. Topografija (vietos aprašymai) buvo reikalinga įvairaus tipo valdininkams, sprendusiems skirtingus uždavinius, taip pat mokslininkams⁴⁰. Daukantas, kaip bus matyti, daugiausia rėmėsi vokiškais regioninės istoriografijos šaltiniais, bet yra cituojama ir Rusijos imperatorės užsakymu parašytų veikalų.

Rytų Prūsijoje vyravo kraštovaizdžio istorija⁴¹ ir svarbu pabrėžti, kad jau nuo Reformacijos laikų šio regiono mokslo vyrai tapatinosi su gimtojo krašto žmonėmis, o ne su vokiečių riterių palikuonimis. Šis tapatinimasis atsispindėjo vertinant prūsų ir lietuvių kultūrą ir jų kovas su Ordinu. Ypač XVIII–XIX a. plėtojantis romantizmui, Rytų Prūsijos mokslininkai pabrėžė ryšį su gimtuoju kraštu. Antai Johannas Severinas Vateris (1771–1826) knygos *Die Sprache der alten Preussen* (1821), kurią turėjo Daukantas, pratarinėje nurodo, kad augdamas tarp Prėgliaus ir Memelio girdėjo senąją prūsų kalbą, o dar labiau meilę kalbų studijoms pajuto, kai susipažino su Pilypo Ruigio (Philipp Ruhig, 1675–1749) traktate buvusiomis lietuvių dainomis⁴². Šio krašto mokslininkų dėmesys prūsų ir lietuvių kalbai, istorijai, kultūrai, iš Viduramžių kronikų perimtas aukštas nukariautų pagonių vertinimas buvo viena iš priežasčių, kodėl Daukanto *Bd* vyrauja vokiškieji šaltiniai.

XIX a. ketvirtajame dešimtmetyje istorijos tyrėjai, romantinės istoriografijos paveikti, tvirtino, kad *res gestae* nėra tautos istorijos reprezentantė, nes aprašo didikų, kunigaikščių ir jų šeimų istoriją, o tautą sutapatina su valstybe. Laikydami šio požiūrio, demokratinių idėjų paveikti, jie išplėtė istorijos objektą, įtraukdami į tyrimo lauką neprivilegiuotą tautos sluoksni⁴³, išlaikiusį pasakojimus apie tautos svarbiausius įvykius, autentišką kultūrą ir, skirtingai negu dvaro, nepaliestą kosmopolitiškumą⁴⁴.

IZ tekstas rodo, kad apie 1834 m. Daukantą pradėjo dominti ne tiek Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorija, t. y. politinė⁴⁵, kiek visos tautos kultūra. Daukantas, baigdamas *IZ*, vis labiau linko į kultūros istorijos žanrą; jį labiau negu karai ir karvedžiai ėmė dominti lietuvių kalbos istorija, tautos papročiai, žmonių charakteris, gyvenimo kasdienybė, dvasinė bei materialinė kultūra. *Bd* ištakas jau randame *IZ*, kur Daukantas daugiau negu pirmajame savo darbe skyrė dėmesio senovės lietuvių kultūros ir papročių aprašymui. Veikalo pradžios VI–XI skyriai: „Budai ir apsieimi Letuwiū ir Zemaitiū Senovie“ (*IZ* 25–31v), „Wiresniby ir ukės Rėda“

40 Spyra 2015, 297.

41 Hackmann 1996, 12.

42 Vater 1821, VII.

43 Plg. Baár 2010, 47.

44 Šiame kontekste minėtinas Vladimiras Gadosas, savo *Žemaičių kunigaikštystės statistikoje* labai pagarbiai kalbantis apie paprastus Žemaitijos gyventojus, kurie geriausiai išsaugojo gimtosios vietos praeitį padavimuose, dainose (žr. Butrimas 2019, 144, 147). Daukantas savo bibliotekoje tu-

rėjo 1846 m. Vilniuje išleistą Mykolo Gadoso *Opisanie powiatu Telszewskiego*, bet jam galėjo būti žinoma ir Vladimiro Gadoso 1839 m. Paryžiuje išleista *Statystyka Xięstwa Żmudzkiego*.

45 Daukanto istorijos apibrėžimas: „Pasaka apie būtus veikalus ir garsius darbus bei godingus kokio noris žmogaus arba apie būseną kokios praėjusios noties vadinas veikaline pasaka, arba istorija“ (Daukantas 1976b, 664).

(IZ 31v–35), „Tykiba Lėtuwiū ir Zámaitiū“ (IZ 35–40), „Laidoimas lavônū, arba nabasztykū. Jų stypas arba gierines“ (IZ 40–41), „Kalba“ (IZ 40v–43), „Prekiba“ (IZ 43–46v), „Apraszas Krasztū Letuwiū Tautôs“ (IZ 46v–49); *Bd* struktūros pagrindą sudaro: „BUDAS. Senowęs-Lėtuwiū Kalnienū ĩr Zámajtiū“ (*Bd* 1–78), „TIKYBA Senowęs-Lėtuwiū“ (*Bd* 79–154), „RIEDA Senowęs-Lėtuwiū“ (*Bd* 155–185), „KARYBA Senowęs-Lėtuwiū“ (*Bd* 186–212), „PREKYBA Senowęs-Lėtuwiū“ (*Bd* 213–244), „Lėtuwiū Piningaj senowie“ (*Bd* 245–252). *Bd* kai kuriuos IZ skyrius autorius sujungė, temų išdėstymo požiūriu priartėdamas prie Herderio *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* (*Idėjos apie žmonijos istorijos filosofiją*, 1784–1791)⁴⁶. Pavyzdžiui, Herderis aprašo⁴⁷ Žemės istoriją, organinį pasaulį, gyvūnus, žmogaus atsiradimą, atskiras tautas, klimato įtaką, kalbos svarbą, religijas, prekybą, pabrėžia pinigų svarbą valstybės gyvenime. Aprašydamas atskirų tautų kultūros raidą, Daukantas medžiagą dėsto pagal tas pačias temas: apibūdina kraštą, klimatą, kalbą, religiją, kultūrą, prekybą.

Nors IZ rankraštis buvo užbaigtas Žygimanto Augusto mirtimi (1572, IZ 547), toliau kitos spalvos rašalu yra septynių puslapių (IZ 547–551) prierasas apie senovės lietuvių gyvenimą ir papročius, kas, tiesa, remiantis kitais šaltiniais, buvo aprašyta VI–XI skyriuose. Kaip paaiškėja iš nuorodų (IZ 548v ir 549v), informacija paimta iš Elzevierių tipografijoje leistos *Valstybių* serijos knygos *Respublica, sive Status Regni Poloniae, Lituaniae, Prussiae, Livoniae etc.*⁴⁸, kurioje, remiantis įvairiais autoriais, supažindinama su atskirų šalių geografija, gyventojais. IZ Daukantas pateikė tik Mykolo Lietuvio⁴⁹ ir Aleksandro Gvaninio⁵⁰ tekstų nuorodas, nors jis pasirėmė ir Jono Lasickio tekstu⁵¹, į kurį nuorodos nėra. Šis istorijos pabaigos priedėlis pažeidžia veikalo struktūros vientisumą, bet patvirtina mintį, kad Daukantas gerokai anksčiau dėmesį nukreipė į lietuvių tautos kultūros istoriją⁵².

Pivoras, grįsdamas savo mintį apie *Bd*, kaip lietuvių tautos kultūros istorijos veiklą, atkreipė dėmesį į pavadinimą:

Todėl plačiau išdėstydamas savo tautos sampratą, Daukantas 3-ąją savo studiją pavadina „Būdas senovės lietuvių kalnėnų ir žemaičių“. Trys vardai antraštėje nėra lygia-verčiai, kaip kai kas mano. „Kalnėnai“ ir „žemaičiai“ čia paaiškina, kas yra „lietuviai“. Taigi, lietuvių tautą sudaro dvi dalys: kalnėnai ir žemaičiai. Aišku, kad „kalnėnais“

⁴⁶ Herder 1784–1791.

⁴⁷ Pivoras pastebi, kad Daukanto veikalų struktūroje galima išvelgti Merkelio, kuris buvo geras Herderio bičiulis ir jo pasekėjas, įtaką, tačiau sako, kad „Daukantas, skirtingai nuo Merkelio, daug dėmesio skiria lietuvių karybos ir prekybos aprašymams“ (Pivoras 2019, 79). Šiuo požiūriu išvelgtina būtent Herderio įtaka.

⁴⁸ *Respublica* 1627.

⁴⁹ „VI. QVAEDAM AD LITVAniam pertinent-

tia, ex Fragmentis Michalonis Lituani“ (*Respublica* 1627, 246–254).

⁵⁰ „VII. DE DVCATV SAMOGITIAE ex Alexand. Guagnino“ (*Respublica* 1627, 255–270).

⁵¹ „VIII. IOANNIS LASICII Poloni DE DIIS SAMOGITARUM caeterorumque Sarmatarum“ (*Respublica* 1627, 270–287).

⁵² Pivoras, kaip minėta, pastebi, kad IZ išaugo dėmesys *tautos būdai*; frazė perimta iš Merkelio (plg. Pivoras 2019, 79).

Daukantas vadino aukštaičius. Bet Daukantui tai nėra savaime suprantama, kaip kad mums, ir „aukštaičių“ termino jis nežino, vadina juos „kalnėnais“, sinonimiškai dar „aukštėjais“. Tai, kad „kalnėnai“ ir „žemaičiai“ antraštėje yra priedėlis, gerai matyti iš 1845 m. Petrapilio „Būdo“ leidinio viršelio, kur „kalnėnai“ ir „žemaičiai“ surinkti mažesniu šriftu, apačioje „senovės lietuvių“⁵³.

Tyrėjas neliečia antraštėje labiausiai išryškinto žodžio *BUDA* ir veikalo nesusiejia su tuo metu populiaria regionine istoriografijos tradicija.

1847 m. rugpjūčio 14 d. laiške Vladimirui Andrejauskui Daukantas rašė, kad „veikalėlio apie senovės lietuvių papročius“⁵⁴ neturi, bet jų yra pas Valančių. 1848 m. balandžio 18 d. siųsdamas *Bd* Narbutui, aiškino pavadinimą:

Wyszło tu w 1845 r. dziełko o zwyczajach starorzutnych Litwinow w Zmudzkim je-[zy]ku pod tytułym **Budas senowęs Lietuwiu Kalnienû ir Ziamajtiû**, Charakter starożytnych Litwinow górnych i dolnych⁵⁵.

Kaip matyti iš laiško Narbutui, Daukantas iš pradžių žodį *būdas* paaiškina tradiciškai, kaip yra ir liaudies dainose, – papročiai, įpročiai („o zwyczajach“), o versdamas pavadinimą šį žodį susiejia su XVIII a. pabaigoje vokiečių tyrėjų kultūros istorijoje imtu vartoti žodžiu *charakteris*. Savo žodyne jis rašo: „Charakter, – budas žmogaus.“⁵⁶ Pivoras mano, kad Daukantas iš Merkelio perėmė *būdo* (vok. *Charakter*) sąvoką „kaip vieną esminių sąvokų tautai apibūdinti“⁵⁷. Daukantas pirmasis sąvokai 'charakteris' pritaikė lietuvių kalboje turėtą žodį *būdas*, kurį pavartojo ir pavadinime. Tad jau pačiame pavadinime tarsi pateiktas veikalo žanras, kuris atliepia Vakarų Europoje plėtotus tautų tyrimus, juose perteiktą naują, romantizmo pabrėžtą, kraštovaizdžio⁵⁸ ir žmogaus ryšio svarbą. *Bd* pirmosios dalies anotacijoje nurodyta: „Krasztowa wjta, jôs priawumaj, ôras, tautos menta“ (*Bd* „Skajdma“).

Daukantas, kurdamas savo darbų antraštes, stengėsi perteikti svarbiausią knygos idėją, todėl kartais reikšmingiausias žodžius, neretai juos išskirdamas tipografinėmis priemonėmis, rašė vardininko arba galininko linksnių formomis, pavyzdžiui: **PASAKAS PHEDRO ISZGŪLDE ĮSZ ŁOTINISZKOS KAŁBOS I ŻAMAJTISZKĄ** Motiejus Szauklys (1846); **PARODIMAS kajp APINIUS AUGINTI pagat Naujujû pritimû kórius APSKÉLBE ŹEUTONISZKAJ B. A. Grunards** (1847); **PAMOKIMAS a'pe AUGINIŹA TABOKU KÓRI ISZRASZE ĞUDISZKAJ D. Strukow** (1847). Antai to paties laikotarpio knygelės **DAJNES Źiamajtiû pagat Zôdiû Dajnikû iszraszytas** (1846) pavadinime stilizuojami gotiški rašmenys, o po pavadinimu – Vilhelmo Martinio lotyniškas eleginis distichas, perimtas iš Teodoro Lepnerio knygos *Prūsų lietuvis*, yra skaitytojui siunčiamas kaip kodas:

53 Pivoras 1993, 79.

54 Daukantas 1976c, 711.

55 Griškaitė 1996, 613.

56 Daukantas 1993, 106.

57 Pivoras 2019, 80.

58 Daukantas rašo: „Kariawo pagat wjtos budo, kórioiie patys pasitiko“ (*Bd* 190).

A lituo nomen ducis gens Lithuana agresti,
Natura gaudes carmina, ut et lituo.

Nam pecus indomitum modulans ad pascua mittis,
Et repetis JEhu laetus aratra tenens.

Toades⁵⁹, exequias, nec non convivia cantas,
Decantas ululans, quidquid in orbe vides.

*Wilhelmus Martinius Parochus Werdensis
apud Theod. Lepner in opere,
Preus. Litthauer, § X. f 97⁶⁰.*

Daukantas savo skaitytojui rodo, kad budinant tautą svarbu visas tautos praeities paveldas, jog nereikia apsiriboti priešų nubrėžtomis sienomis, bet būtina įtraukti prūsų ir Prūsijos lietuvių tautosakos palikimą, kalbą, istoriją.

Manytina, Daukanto *Bd* pavadinimas taip pat turi kodą. Grafinė išraiška ir pasirinkta žodžio *būdas* galininko forma – *BUDAŲ Senowęs-Lėtuwiū Kalnienū ir Zámajtiū iszraszų Pagal senowęs Rasztū Jokyb's Łaukys* – XIX a. indoeuropeistų publikacijų kontekste pirmiausia sukelia asociaciją su *Buddha*. *Bd* žodis *būdas* iš viso pavartotas ~61 kartą. Iš jų ~26 kartus pavartotas 'įprotis', 'papatrys', 'priemonė' reikšmėmis: „tokiò budò“ (*Bd* 43, 51, 52, 60, 76, 133, 137, 147, 152, 172, 177, 179, 190, 191, 200, 201, 204, 147, 152); „tokiò pat budò“ (*Bd* 134, 173, 188); „paprastò budò“ (*Bd* 62); „kòrsaj budas“ (*Bd* 121); „Kòki buda“ (*Bd* 177); „po budò“ (*Bd* 211), o daugiausia pavartotas 'charakterio' ir panašiomis reikšmėmis. *Bd* pradžioje (pratarmėje, parašytoje Herderio įtakoje, ir pirmojoje dalyje) žodis *būdas* vartojamas artimomis žodžiui *charakteris* reikšmėmis, pavyzdžiui⁶¹:

kòremi szenden Letuwej, Kalnienaj ir Zamajtej gywen, kuriù asz czè óssijemiau budą, dabą, tìkybą, ukęs riedą, karybą, prekybą ir maņtą arba pìningus trumpaj iszraszyti (*Bd* „Pratarme“, 9).

mìniedamas óz wis dīdesnej, aņt to, jog szwentì wiraj ir swieto iszminatej lijp sekfi ipieden sawo bocziù, prabocziù budą ir aplamej jo neklejstfi. Nes iog ne pats tou promaniau, kou cze ape tou budą iszrasziau, taj ir wjįtą parodiau, kòrioje iszraszytą radau ir patarlę kalbojì tebesaņtą twirtindams senowęs rasztą priduriau (*Bd* „Pratarme“, 9).

Autorius antrojoje citatoje nurodo savo darbo metodą: pasako, kad remiasi *šventais vyrais ir išminčiais*, t. y. autoritetingais šaltiniais, kurie liepia laikytis protėvių *būdo*.

⁵⁹ T. y. *Taedes* (žr. Jurgutis 1991, 19).

⁶⁰ „Iš žemdirbiško rago, gimine lietuvių, [save] vedi, Džiaugies gamta, daina kaip ir ragu. Nes pūsdama tu galvijus netramdytus ganyklon suvarai, Ir žagrę laikydama kartoji džiugiai Jehu. Vestuvių, laidotuvių, ne tik vaišių dainas išdainuoji, Audodama apdainuoji viską, ką aplinkui ma-

tai. Wilhelmus Martinius Verdainės kunigas iš Theod. Lepnerio darbo *Prūsų lietuvis*, § X. p. 97“ (vertimas – R. B.).

⁶¹ Kiti junginiai su žodžiu *būdas*, pvz.: „karin-gas budas“ (*Bd* 63), „romio budo“ (*Bd* 64), „tautos budò“ (*Bd* 75), „budo ir įstatimū sawo tautos“ (*Bd* 123), „budas draugybės“ (*Bd* 122), „budą žmogaus“ (*Bd* 155).

O toliau sako, kad jų mintis paremia lietuvių kalbos žodžiais, kurių daugybė randama ir senosiose graikų ir trakų kalbose:

iog tos wīssas tautas gīlio senowie wījnus Tiewus yra tóriejuses; nesgi newen dīde daugybe žōdiū Grekonū īr Trakionū atsirānd Letuwiū kalboie; bet dar budas tū kalbū butīnaj sótink (*Bd* 5).

Daukantas, sakydamas, jog graikų ir trakų kalba turi panašumų, nenorėdamas plėstis, pateikti pavyzdžių, žodį *būdas* pavartoja abstrakčiau – „budas tū kalbū butīnaj sótink“.

Pirmosios *Bd* dalies pradžioje Daukantas nurodo lietuvių ištakas buvus Indijoje:

Giloie jau senowie, kajp paskiaus regiesem, pīrm gīmimo Krystaus Lėtuwiū tauta yra jau rāndama gywenāntī uksīniusī arba joudusiusī pamariusī sziaures linkon, noris ne Lėtuwejs; bet kītajs wardais, jau nu jōs budo, jau nu wījtos, kórioie gyweno wadinama, beje: Indījonimis, Kījmarionīmis, Skytajs īr Getais; kartajs Erulejs arba Gīrrulejs. Indījonīmis wađino jus, rasi nu to, iog swiets dar pasakomis mīniejē, iog nu Indījōs kīlīmo buvo, jau nu jū budo, dabōs īr tikybōs, koumī butīnaj Indijonīms pawiedawo, kajp mums tou senowēs rasztīnikaj stīgawo (*Bd* 1).

Daukantas nurodo, kad remiasi Herodoto, Strabono ir Peterio von Bohleno (1796–1840) darbais (*Bd* 1). Iš citatos matyti, kad istorikas akcentuoja, jog šios dvi tautos panašios būdu, kultūra („daba“), religija. Daukantas, remdamasis Bohleno, kitoje *Bd* vietoje rašo: „Tajpat Indījōnū tauta wīssō akyloie senowie tarp wīssū kītū tautū wađino isīkunījemā sawo dīdioio Dījwo Wisznō wađinamoio Adiwarage-Perunal“ (*Bd* 87).

Peterburgo periodu, kaip sakyta, Daukanto domėjimasis orientalizmu išaugo. Pažintis su Antanu Muchlinskiu, kuris 1835–1839 metais Sankt Peterburgo universitete dėstė arabų kalbą, o nuo 1830 m. – turkų, galėjo koreguoti interesų kryptį, lektūrą, ypač tyrusią sanskritu ir lietuvių kalbos panašumus. Kad Muchlinskis domėjosi sanskritu, rodo jo veiksmai: 1859 m. tapęs dekanu, įvedė sanskritą⁶². *Bd* išnašose, be Bohleno ir Rasmuso Christiano Rasko (1787–1832), nurodomas minėtas Vateris, kurio dvi knygos turėjo savo bibliotekoje: *Die Sprache der alten Preußen* (1821) ir *Analekten Der Sprachenkunde* (1820). Šiose knygose gausu lietuvių kalbos pavyzdžių. Užrašų knygose buvo pasižymėjęs, kad Augustas Schlegelis (August Wilhelm von Schlegel, 1767–1845) 1827 m. Berlyno akademijoje skaitė paskaitą apie dualį, o antrajame tome *Der Indische Bibliothek* (1825) rašė apie *Bhagavad-Gitā*⁶³. Daukantas skaitė ir Aleksandro Humboldto (Friedrich Wilhelm Heinrich Alexander Freiherr von Humboldt, 1769–1869) darbus⁶⁴. Humboldtas, remdamasis kitais autoriais, nurodo, kad Amerikos indėnų *Votan* ar *Vodan* skamba kaip skandinavų *Vodan* ar *Odin*, kuris karaliavo tarp

62 КОНОНОВ 1960, 13.

63 IK 50.

64 Žr. Bončkutė 1993, 195–206.

skitų⁶⁵. Humboldtas, remdamasis Williamo Joneso tyrimais, sako, kad Odinas yra tas pats, kas indų *Boudha*⁶⁶. Daukantui galėjo būti žinomas šis du kartus (1810, 1824) publikuotas Humboldto darbas. Daukantas *Bd* Odiną minėjo ~20 kartų. Jis Odiną įtraukia tarp pirmųjų Lietuvos kultūrinių herojų ne tik todėl, kad XVIII–XIX a. Vakarų Europoje buvo būdinga krašto istoriją susieti su Rytų civilizacija, bet ir todėl, kad jo asmeninė istorija tai „patvirtina“: motina buvo Kotryna Odinaitė (žemaičiai taria Vodinaitė; sic! *Odin* ir *Vodan, Vodin*).

Daukantas ne tik *Bd* mini Odiną. 1845 m. vasario 12 d. laiške Narbutui jis pirmiausia pastarąjį pagyrė, kad su didele erudicija viską savo istorijoje, kurią atsiuntė, išdėstęs, bet pastebėjo, jog praleisti pirmieji įstatymų kūrėjai⁶⁷, Zamolksis⁶⁸, ir toliau pridėjo:

Powture rowniez drugiego orawodawcę Odina, który Szwedow zawojował i całą Połnoc, w Szencyi w Danij w Norwegij zadnego nazwiska familij któryby się Odinym nazywał niemają, gdy tym czsem pełno niety[ł]ko książat biednej szlachty ale też i prostych ludzi ale zawsze wołnych, co pokazuje że oni są ab origine Litwini. Własnie Odyn jest patriarchą wszystkich książąt Litewskich. Rzecz naturalna ze ludzi pierwej były zaludnione brzegi stej strony morza Bałtyckiego jak z tamtej, te nazwanie wagina gentium (Szwecya) jest koncept srednik wiekow mianowicie 15 wieku, wiadomo zdoswiadczenia że gdzie niema chleba tam się i ludzie niemnożą, Co dzis praktykuje to musiało bydz i dawniej, sam wyraz Zuwiedaj Litewski /: rybojedy) pokazuje, czym oni dawniej żyli i byli. O Odynie najciekawsza jest wiadomość w Jntrodukcyci Maleta do historyi Dunskiej oraz Zurnał Francuzki 1822 roku pod tytułym Katolik⁶⁹.

Matome, kad Daukantas laiške kalba apie Odiną, pabrėždamas, kad Lietuvoje ir dabar šia pavarde gausu ne tik kunigaikščių, vargingų bajorų, bet ir paprastų, visuomet laisvų žmonių. Atkreiptinas dėmesys, kad jis remiasi Kopenhagos ir Ženevos universitetų profesoriumi Pauliumi Henriu Malletu, kuris Danijos vyriausybės užsakyму išleido Danijos (įskaitant Skandinavijos) istoriją, taip pat norvegų poezijos ir prozos vertimų rinkinį, kur pateikiama Odino legenda. Malletas abejoja dėl istorinio Odino tapatybės, teigdamas, kad jis galėjęs būti apsimitėlis, pasivadinęs dievu, kai iš Rytų atkeliavo į primityvesnės kultūros kraštą. Svarbu, kad Malletas neabejojo, kad Odinas atkeliavo iš „kažkokios“ Skitijos ir buvo „charizmatiškas lyderis“. Malletas suranda panašumų tarp Odino ir Mahometo, kuriuos abu laiko religiniais imigrantais⁷⁰, o kaip sakyta, Humboldtas tapatina Odiną, Vodaną, Votaną, Budą.

Lietuvių sąsajų su Indija ir žodžio Buda atspindžių lietuvių praeityje regi ir Narbutas. Jis sako, kad senovinis vardas *Budha* indų mitologijoje turi daug reikšmių ir

⁶⁵ Humboldt 1824, 208.

⁶⁶ Humboldt 1824, 382–383.

⁶⁷ Narbutas remiasi tais autoriais, kurie mano, kad Odinas iš Skitijos atkeliavo į Skandinaviją (Narbutt 1837, 19–20).

⁶⁸ Herodotas rašo „Salmoksis“, gr. Σάλοξις (Herodotas 1988, 239).

⁶⁹ Griškaitė 1996, 496.

⁷⁰ Žr. plačiau Rix 2010, 47–60.

kad budinų pavadinimas yra kilęs arba nuo ano dievo, arba veikia nuo filosofo vardo, kai šios sektos narių labai padaugėjo pirmiausia Indijoje, po to – visoje Azijoje⁷¹. Narbutas ir Daukantas, minėdami lietuvių protėvius budinus, rėmėsi Herodoto IV knygos 108 pastraipos tekstu:

Budinai [gr. *Βουδῖνοι*] – didelė ir gausi tauta. Visų jų akys mėlynos ir plaukai rudi. Jų šalyje yra viena medinė tvirtovė vardu Gelonas. Kiekvienos jo sienos ilgis – 30 stadijų. Tos sienos aukštos ir medinės. Namai ir šventyklos taip pat medinės. Šventyklos helėniškos, helėnų dievams skirtos. Jose stovi medinės statulos, aukurai. Kas treji metai jie švenčia Dioniso šventę ir rengia bakchanalijas. Mat gelonai senovėje kilę iš helėnų: išvyti iš pajūrio prekybos vietų, apsigyveno pas budinus. Jų kalba yra skitų ir helėnų kalbų mišinys⁷².

Daukantas, konspektuodamas Mogiliovo metropolito Stanislovo Bogušo-Sestrencevičiaus (Stanisław Bohusz-Siestrzeńcewicz, 1731–1826) veikalą *Tauridės istorija*⁷³, parašytą to meto valdininkijos užsakymu Krymo prijungimo proga⁷⁴, užrašuose *Ma* pasižymi ir nurodo, kad informacija paimta iš Herodoto: „Budinie, ils la firent marcher vers l’occident premierement chez les Melanchlenes, puis chez les Anthropoges, chez les Nevres, et enfin chez les Agathyrses. Hérodote. pag. 415 416“⁷⁵.

Narbutas, kaip ir Daukantas, teigia, kad lietuviai senų senovėje galėjo būti nepalyginamai aukštesnės civilizacijos negu tuomet, kai juos pažino skandinavai, vokiečiai ir slavai. Pritaikius šiuolaikinės tarpkultūrinės komunikacijos tyrimų terminiją, galbūt galima pasakyti, kad Daukantas siekė parodyti, jog senovės lietuviai buvo aukštos kultūros konteksto⁷⁶ šalis. Narbutas pastebi, kad upių pripažinimas šventomis kilo iš indų-braminų religijos, o budistai teigia, kad kiekviename krašte gali būti šventa upė⁷⁷; kitoje vietoje akcentuoja, kad senovės lietuvių tikėjimas apie vėles buvo perimtas iš indų-skitų kulties⁷⁸.

Trumpai pasakytina, kad pirmasis, kuris iškėlė mintį, kad Azijos tautų migracija į Europą sukūrė germanų kultūrą, buvo islandų politinis veikėjas, istorikas, poetas Snorri Sturlusonas (1178–1241). Jis sakė, kad Odinas ankstyvuosiuose amžiuose buvo karalius ir žymus didvyris, vėliau išaukštintas iki germanų vyriausiojo dievo. Anot Sturlusono, Odinas buvo karinis vadas ilgoje kelionėje į Šiaurės vakarus. Atkeliavęs su kitais į naują gyvenvietę, primityvesniems vietiniams gyventojams pasisakęs esąs dievas. Sturlusono sukurta saga *Jaunesnioji Eda* (*Prozinė Eda*) labai išpopuliarino šią

71 Narbutt 1837, 68–69.

72 Herodotas 1988, 242.

73 Daukantas rėmėsi ne pirmuoju dvitomiu leidimu *Histoire de la Tauride*, Brunswick: Pierre-François Fauche et Comp., Imprimeurs-Libraires, 1800, bet antruoju *Histoire du royaume de la Chersonese Taurique*. [...] Seconde édition revue, St. Pétersbourg: L’imprimerie de l’Académie Impériale

Russe, 1824. Nežinia, ar jis matė šio veikalą vertimą į rusų kalbą: Богущ-Сестренцевич, С. *История о Таврии* 1–2, Санкт-Петербург: Типография Шнора, 1806.

74 Попов, Гончар 2012, 141–142.

75 *Ma* 173.

76 Žr. Hall 1966.

77 Narbutt 1835, 175.

78 Narbutt 1835, 383.

legendą, kuri Europoje tapo žinoma per vertimus⁷⁹. Toliau bus matyti, kaip Daukantas, remdamasis šaltiniais, Odiną inkorporuoja į Lietuvos istoriją.

Tad manytina, kad autoritetingų mokslininkų aptartas kultūrinių herojų Odino ir Budos siejimas, žodžių su šaknimis *būd-* / *bud-* gausa lietuvių kalboje lėmė veikalo pavadinimą. Knygos pirmosios dalies pavadinime pirmąjį žodį, galbūt norėdamas jį pabrėžti, Daukantas atskiria tašku: „BUDAS. Senovės-Lėtuwiū Kalnienū ir Zámajtiū“ (*Bd* 1). Be to, *Bd* ne vienoje vietoje žodis *būdas* vartojamas kalbant apie senovės išminčius, kurių „guvumas“ ir „buklumas“ leido juos Dievais laikyti, kurių būdas darė juos išminčiais (*Buddha* – nušvitęs / nubudęs dvasia):

Taj išzmintej matīdamis toki budą žmogaus gamtoie, norieiej tajp sóriedyti žmōnys jū draugie, idant kō jems re'k ir kō patys gējd dieļ sawēs gālietum pasījktī. Tō dieuisis tīj kōnegaj arba išzmintej sakīes iems nu Dījwo essantys leįstajs, idant žmōnys pamokytū, kas jems yra gérō ir priderāntiō; žmōnys regiedamis tokius kunegus gōwīsnejs ir bōklesnejs óz sawi, tarē jus fikraj isakimō Dījwo riedānt; todieļ klāuse jū pamōkslā it walēs Dījwo (*Bd* 155–156).

Tarnaj jo arbo kōnegaj, kōrij padīeiej jem jo dārba atlīktī wadīnos Wajdelotajs, Zygowajs, Wīrszajtejs arba wīrszīnikajs, pagaļ tō, kajp kas koumi rūpīnōs, wīssī buo bemoterē arba naszlej, wiraj regieiusis szīlto ir szaļto, wīļko nesztī, ir pamestī, ape kōriū budā ir išījemimus wīrsziaus jau minawojau (*Bd* 158).

Susiejus Odiną su motinos pavarde, Daukantui jau nebuvo svarbu, kad jo tėvų šeima buvo tik karališkieji valstiečiai. Istorijos tyrimai jam padėjo susitaikyti su prosenelių statuso praradimu, jis galėjo suvokti, kad kartu su dokumentais jo asmeniškai praeitis nedingo. Daukanto susidomėjimas istorija augo palaipsniui, veikiant vidiniams ir išoriniams stimulams. Kai, norėdamas atsiimti magistro diplomą, jis buvo priverstas pateikti bajorystę įrodančius dokumentus, turėjo pasijusti skaudžiai pažemintas. Šeimos bajorystės praradimą Daukantas galėjo išgyventi kaip asmeninę krizę. Jaredas Diamondas krizę aiškina kaip tiesos momentą, posūkio tašką, kai sąlygos prieš įvykį ir po jo labai skiriasi. Kartu posūkio taškas yra ir iššūkis, kuris verčia imtis naujų būdų, nes buvę pasirodė nepakankami iššūkiui išspręsti⁸⁰. Savarankiško ir nepriklausomo būdo Daukantui neturėjo būti paprasta nusižeminti ir stengtis gauti bajorystę patvirtinančius dokumentus. Manytina, kad bajorystės atstatymas 1820 m.⁸¹ Daukanto gyvenime buvo reikšmingo posūkio metai: statuso atstatymas buvo ir atsakomybės veikti pagal jį prisiėmimas. Daukanto pažintys su daugeliu aukštojo luomo atstovų rodo, kad jis susigrąžinęs protėvių prarastą statusą pradėjo veikti kaip bajoro luomo atstovas.

Tad galima sakyti, kad *Bd*, kaip veikalas, turintis ir regioninės, ir kultūros istoriografijos požymių, glaudžiai susijęs su Daukanto asmenine istorija. Protėvių istorija

⁷⁹ Žr. Rix 2010, 47. Teodoras Narbutas *Edą* cituoja (Narbutt 1835, 353), gali būti, kad Daukantui ji buvo prieinama.

⁸⁰ Diamond 2019, 20.

⁸¹ Merkys 1991, 54.

išugdė pasitikėjimą savimi ir lėmė asmenybės išskirtinumo suvokimą, kūrybinei asmenybei būtiną pasitikėjimą savimi. Tą patvirtina *Bd* tekstas, kur, skirtingai negu ankstesniuose veikaluose, gausu romantizmo estetikai būdingų elementų, nevengiama remtis asmenine istorija, argumentai tekste pateikiami iš asmeninio pokalbio su šeimos nariais, kraštiečiais, pavyzdžiui:

kas par gīrres tīnaj senowie yra buwuses, tas tepaklaus sawó senujų, anīj jem papasakos, kokės buo gīres atminamaj dar pirm 60, 70 metū, Zamajtīūsī (*Bd* 15).

Nesgi szenden Ziamgalys arba Łatus pasakōdams praszalejtiou, jis wens sakos wiecīnikó arba wījīnikó esós, beje: pīrmoujó ir tīkroujó tós ziamęs gywentojó, o kītī wīssī essantys szakdras ir praszalejtej. Je parsklejsem dar pīrmusius rasztus sziauręs rasztīnikū tą patę tejsybę rassem; nesgi pagal jū žīnios Odīns pīrmasis wīssos sziauręs waldimiers buwęs īsz Ziamajtiū kīlīmo ir sawą buwejnę Asgardo pīlie pa Daugawie tóriejēs (*Bd* 214).

Manytina, kad Daukanto asmeninei istorinei patirčiai formuotis didelę įtaką turėjo motinos Kotrynos Odinaitės protėvių linija, kuri suteikė papildomą požiūrio į istoriją įrankį. Odinų kraujo dalis (net jei ir siejama tik pavardės) galėjo būti vienas iš svarbiausių stimulų peržengti savojo individualaus laiko horizontą, kad būtų galima sujungti praeitį su dabartimi ir ateitimi. Daukantas negyveno tėvų socialinio luomo įprastuose rėmuose, jo laikysena artimesnė protėvių turėtai aukštesnei padėčiai visuomenėje. Autoriaus užuomina į asmeninės istorijos svarbą išvelgtina ir *Bd* pseudonimo varde *Jokyb's*, t. y. Jokūbas – prosenelis, iš kurio vedama istoriko šeimos šaka.

2. ŠALTINIAI. *IZ* nuorodose Daukantas pateikė ~67 šaltinius, iš kurių *Bd* pasikartoja 38. Iš viso *Bd* nurodomi ~85 šaltiniai⁸², iš kurių naujų palyginti su *IZ* – 46. Nauji šaltiniai nesiejami su išleidimo data. *Bd* šaltinių, išleistų po 1834 m., nėra daug. Pirmiausia, tai tęstiniai leidiniai: *Tygodnik Petersburski* (1836)⁸³, *Wizerunki i rostrzasania naukowe*. Daukantas nurodo, kad cituoja iš „Wizerunki Wilno 1840 Tom. 22. s. 62...“ (*Bd* 36), tačiau suklysta, nes 22 tomas buvo išleistas 1841 m. O iš *Tygodnik Petersburski* jis paėmė Adomo Liudviko Jucevičiaus straipsnį „Kamienie litewskich bogiń“ (*Bd* 103). Iš naujesnių knygų remtasi Juozapo Ignacijaus Kraševskio (Józef Ignacy Kraśzewski, 1812–1887) *Wspomnienia Wołyńia, Polesia i Litwy* 1 (1840) (*Bd* 110, 144), Joachimo Lelevelio (Joachim Józef Benedykt Lelewel, 1786–1861) *Pytheas und die Geographie seiner Zeit* (1838) (*Bd* 26), Teodoro Narbuto *Dzieje starożytnie narodu litewskiego* 1–3 (1835–1838) (*Bd* 57, 104, 108, 124, 129, 204).

⁸² Palyginimui galima pasakyti, kad Narbuto *Lietuvių tautos istorijos* I tome, kuris yra ~100 puslapių storesnis negu *Bd*, suskaičiavau ~110 šaltinių.

⁸³ Daukantas savo užrašuose šį leidinį su Jucevičiaus straipsniu pasižymėjo „Tygodnik Petersburski część XIII. N. 17 vol. 7. (1836)“; *Ma* [54].

Nurodant šaltinių skaičių šiame straipsnyje rašoma *apie*, nes Daukantas ne kartą remiasi ne tik šaltiniu, bet ir rengėjo pastabomis, pavyzdžiui, Daukantas rašo: „Schlöz-er, Gesch. Littauen, S. 177, anmerkung“ (*Bd* 5); „Tacitus de Morib. Germ. Cap. XXXIX“ (*Bd* 7) ir „Tacitus de morib. German. Cap. XVIII. Edit. 3-tia Just. Christ. Dithmari an. 1766. Francofurti ad Viadrum“ (*Bd* 6) bei „Just. Christ. Dithmarus in Commen. de morib Germ. 3-tia edit. Francofurti ad Viadrum. a. 1766“ (*Bd* 8). Joachimo Lelevelio pavardės visai nemini, nors remiasi, kaip sakyta, jo knyga ir išnašoje nurodo „Pyte-as. 1838 Leipzig“ (*Bd* 26). Be to, ne vieną autorių nurodė iš „antrųjų rankų“. Daugiausia rankraščių (pvz., Mato Pretorijaus *Deliciae Prussicae oder Preussische Schaubühne* [1698]; Simono Grunau *Preussische Chronik* [1876–1896]) arba seniai leistų šaltinių jis perėmė iš Johannes Voigto (1786–1863) *Geschichte Preußens von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens* 1–9 (1827–1839), kuris, beje, taip pat nurodo, kad kitus šaltinius atpasakojo iš trečiųjų šaltinių⁸⁴.

Bd iš visų ~85 šaltinių ~11 antikinių ir vėlyvosios Antikos (Herodotas, Pitėjas Masalietis, Strabonas, Diodoras Siculas, Klaudijus Ptolemajas, Titas Pomponijus Mela, Publijus Kornelijus Tacitas, Publijus Ovidius Naso, Gajus Plinijus Vyresnysis, Markas Junianas Justinas, Prokopijus iš Cezarėjos), ~21 vietinės kilmės (pvz., Vincentas Kadlubekas [Wincenty Kadłubek], Jonas Długošas [Jan Długosz], Motiejus Strijkovskis, Mikalojus Daukša, Mykolas Lietuvis, Jonas Lasickis, Albertas Kojelavičius-Vijūkas, Ksaveras Bogušas, Teodoras Narbutas, Tadas Čackis [Tadeusz Czacki]), ~13 kitų kraštų (danų, nyderlandų, prancūzų, rusų, švedų), o ~35 (bet ~40 pavadinimų) yra prūsų, vokiečių kilmės, daugiausia gyvenusių Rytų Prūsijoje, kitose Pabaltijo vietovėse ir Sankt Peterburge (t. y. baltvokiečių), autorių ar šaltinių. Kai sakoma šaltinių, turima galvoje, pavyzdžiui, nuorodas į Lietuvos Statutą, „Volumen legum“ (ATR 1771 m. konstitucija), mokslinių straipsnių rinkinius. Svarbu pabrėžti, kad citavimo dažnumu kitus autorius lenkia vokiečių kilmės mokslininkų darbai ar jų parengti leidiniai. Todėl manoma, kad *Bd* didelę įtaką padarė vokiečių istoriografijos tradicija. Tolimesni tyrimai parodytų, kuri vokiečių istoriografinė mokykla labiausiai veikė: Karaliaučiaus, Getingeno, Berlyno...

Daukantas *IZ* Voigtą nurodė ~84 kartus⁸⁵, tai daugiausia cituotas autorius. *IZ* dar yra ~15 išnašų, kur nėra bibliografijos aprašo, ir tolimesni tyrimai parodytų, ar tarp jų nebūtų Voigto citatų. Be to, *IZ* iš Voigto buvo perimtas ne vienas šaltinis. Tokiu būdu šio autoriaus įtaka *IZ* dar labiau išauga. *Bd* Voigto istorija nurodoma ~21 kartą, tačiau nustatyta, kad ir čia nemažai šaltinių Daukantas percitavo iš jo darbo, tokiu būdu netiesioginio rėmimosi yra gerokai daugiau. Kadangi *Bd* buvo rašyta remiantis *IZ*, kur aptariant senovės prūsų ir lietuvių istoriją bei kultūrą pagrindinis šaltinis buvo Voigto istorija, *Bd* šio autoriaus veikalo svarba išlieka. Mat, tiriant Daukanto rėmimosi šaltiniais pobūdį, buvo nustatyta, kad Daukantas, rašydamas naują veikalą, ne visada perrašydavo ankstesniajame tekste buvusias nuorodas, nors pačią min-

⁸⁴ Žr. Voigt 1827, 33.

⁸⁵ Merkys suskaičiavo 75 (Merkys 1991, 107).

tį, šiek tiek pakeitęs raišką, palikdavo⁸⁶. Pavyzdžiui, *IZ* iš Voigto veikalo percituojamas Pitėjo pasakojimas apie gintarą:

Dort wohnen die Guttonen, ein Germanisches Volk, an einer durch daseindringende Meer vielfach zeriffenen und oftmals unterbrochenen Küfte, Mentonomon genannt, die sich fechstaufend Stadien weit ausdehnet. Eine Tageschiffahrt davon entfernt liegt die Insel Abalus, an welche zur Frühlingszeit durch die Fluthen des Meeres der Bernftein aufgepült wird, ein Auswurf des verdickten Meeres. Die Bewohner gebrauchen ihn ftatt des Holzes zur Feuerung, oder verkaufen ihn an die nachbarlichen Teutonen⁸⁷.

Bd ši informacija, nors šiek tiek papildyta, išliko, bet nuorodos į Voigto tekstą nėra (žr. 1 lentelę).

<i>IZ</i>	<i>Bd</i>
Tolaus dar tasai Pyteas tep <billo> pasako: tynai atakotamę bey iszgraužotame juras bångiomis kraszte giwente nonte dvi taute – Aestijonũ ir Guttonũ, kursai krasztas wadinęis Mentonomon 6000 straipsniu platus, nu kurio weinũ deinũ gali nuyrklũti jurũ pagal i sała wadinama Abalus, kur pawasari jura // jura bangiodama metusi laukon gintarus beje trũszas juras sustinguses. Giwentoie kurinũ ius it medius (rasi sao Deiwus smęlkidamis) arba pardavoj Teutõnams. J. Voigt, <i>Gesch. Preuss</i> , B. 1, K. 1, S. 18–28 (<i>IZ</i> 3–3v).	Kétwĩrtamĩję, aĩziouie, lig ne gĩmõs Kristui, Piteas Marsĩlijos ukinikas ticzioms ejęs i sziaurę jautotĩjs gĩntarũ krasztã, reges nu sawo wyresnybęs issiustas. Tas mokitas wirs ĩr Žwajsdžĩnys buk atkėlawęs aĩnt Penicijonũ łajwõ i Ziamajtiũ pajurius. Jis pasako, iog essõs auszrĩnis pajuris par 150 mĩliũ ĩlgas ĩsz jurõs wĩlniemis iszgraužtas, daug maraĩgiũ tõris kõremĩ gywenantĩ tauta wadinama auszrienajs (aestuarĩj), it prĩsz kajlinoucziũ krasztã essantĩ sałã Abalos arba Basileje arba Raumoniję wadinama, aĩnt kõrĩ pawasarejs jurõs wĩlnys ĩszmetantęs sõ maurajs gintarus, kõrius žmõnys kurĩnantis, mediũ wĩjto ar pardawojentys artĩmems Teutonams (cze re’k mĩnietĩ, je kurĩno, tad Dĩjwus garbindamis) (<i>Bd</i> 215–216).

1 lentelė. *IZ* ir *Bd* iš Voigto veikalo percituojamas Pitėjo pasakojimas apie gintarą

Galima patikslinti, kad *IZ* pateiktoje nuorodoje puslapiai nurodyti ne visai tiksliai, iš tikrųjų informacija paimta iš Voigto 18–19 puslapių.

Panašių atvejų, kai Voigto teksto *Bd*, perimto iš *IZ*, išliko, bet nebeliko nuorodų, galima pateikti ir daugiau. Pavyzdžiui, Daukantas, rašydamas apie prekybą gintaru, *Bd* gerokai trumpina *IZ* tekstą, kur remtasi Voigtu⁸⁸ ir iš šio veikalo perimtais šaltiniais⁸⁹. Be to, *Bd* vietoj Voigto Daukantas nurodo pirminių šaltinių, kuriuose rašyta apie gintarą,

⁸⁶ Plg. Bončkutė 2009; Bončkutė 2018.

⁸⁷ Voigt 1827, 19.

⁸⁸ Voigto istorijoje labai daug dėmesio skiriama gintarui ir prekybai juo, o Daukantas atrenka tik kai kuriuos dalykus (žr. Voigt 1827, 14–93).

⁸⁹ Pavyzdžiui, *IZ* iš Voigto perrašyta: „Joh. v. Müller Allg: Gesch: B 1. s 35.- Heeren Ideen über Polit. den Werkehr und Handeln. B.1. s. 693.- Schlözer’s Nord. Geschich. S. 105“ (plg. Voigt 1827, 16–17).

autorius (Diodoras Siculus, Pitėjas, Plinijus Vyresnysis, Tacitas). Palyginus su Voigto istorija, darytina prielaida, kad, nors Daukantas šiuos šaltinius žinojo, kai kuriuos turėjo savo bibliotekoje, bet, spartindamas rašymą, nuorodas, atrodo, pateikė iš Voigto. Taigi *Bd* nuorodų į Voigto veikalą sumažėjo, nes Daukantas remdamasis jo veikalu nurodė antikinių ir kitų senųjų autorių veikalus. Ir, antra, nors netiesioginio rėmimosi Voigto istorija liko, bet Daukantas, gerokai tekstą perdirbęs, sutrumpinęs, pirmtako nenurodė, pateikė, pavyzdžiui, naujesnio šaltinio, *IZ* nevirtoto, aprašą (žr. 2 lentelę).

<i>IZ</i>	<i>Bd</i>
Gintaras waisius Zãmaitiũ zãmęs ir tynai tegaunamas, ir jau žylo senowie žėnomas ir tep brãnginamas, iog ij ne su auksũ bet su patiũ žemciugũ tẽnai ligen: kaipogi knigose raszta szwenta irã minawoimas. 2) Tepat Homerus saõ dainie mãndage i garben. 3) Wirsziaus minaõtas weikalũ raszitos Herodotus giwenus 400 metũ pirm gėmima Kristaus pasako mum's ape gintarus aiszkesnė. 2) J. Voigt Geschichte Preussens T I. K 1. s 18. 3) Schlõzer's Nord: Geschicht. s. 34 (<i>IZ</i> 2v).	Gĩlo senowie pirmiaus buo žinoma Lėtuwõs kraszto prekė arba taworas, nekajp pati jõs tauta. Jr tajp Ziamajtiũ gintars buo newen patĩms Grekonims, bet ir Penicijonĩms žĩnomas ir kajp auksõs brãnginamas, ir niekõr kĩtõr kajp patiũ Ziamajtiu kraszti iki szė dĩana tegaunamas: kajpogi Mojziesziõs ir Arons jau metusi 1475 pirm gĩmĩmo Kristaus ãnt aukurajs kurĩno gintarus, kõrius Egyptionis wadĩno Sakal. Paskiaus žĩnoma yra, iog Penicijonys statĩ gintarus Salamonon i jõ bażniczė smĩlkalou. Grekonys Ajaksã sawã garbingã wyti mirusi metusi 1209 pirm gimĩmo Kristaus sõdegĩno ãnt gĩntarũ krõsnė, kõrius anij wadĩno elektron: Monelaus Grekonũ wieszpats metuse 950 pirm gĩmĩmo Kristaus torieie sawo rumus gintarajs pieritus. a) Erodotas Grekonũ raszfinikas gywenõs penktamijė ãmziouie pirm gĩmĩmo Kristaus pasakodams ape gĩntarã [...] a) Siestrzencewicz. Precis des Recherch historiques sur l'origine des Esclavons ou Slaves et des Sarmates chap. XXII. 1824 à St. Petersburg (<i>Bd</i> 214–215).

2 lentelė. *Bd* Voigtas nenurodytas, nors informacija, paimta iš *IZ*, kur nuoroda yra

Tiesa, Stanislovo Bogušo-Sestrencevičiaus veikalo nuoroda nėra tiksli, nes informacija imta iš XX dalies „De l' origine des Litvaniens“:

10. L'an 1475 avant l'ere chretienne, on lit qu'Aron et Moïse brulaient sur les autels d'Egypte de l'ambre qu'ils appellaient *electron*.
11. L'an 1215 avant l'ere chretienne le corps d'Ajax fut consumé par les Grecs dans un bucher d'ambre qu'ils appellaient *electron*.
12. L'an 1201 avant l'ere chretienne les Phéniciens transporterent de l'ambre par la mer d'Arabie puor le temple de Salomon, et en Espagne dans le port de Tartessus aujourd'hui Cadix.
13. Au neuvieme siècle 950 avant l'ere chretienne le palais de Ménélas étoit orné d'ambre ou electron⁹⁰.

⁹⁰ Siestrzencewicz 1824, 162.

Vis dėlto pastebėta, kad kartais Daukantas, rašydamas *Bd*, grįžo prie Voigto ir *IZ* tekstą papildė. Pavyzdžiui, ši Voigto teksto dalis plačiau atpasakota *Bd* negu *IZ*:

Im nördlichen Italien war um das Ende des fünften Jahrhunderts das Reich der Ostgothen errichtet worden, und Theoderich der Große, der erste große Stern, der am Himmel des Mittelalters leuchtet, fand ihm in glänzender Größe vor. [...] Ob die Erinnerung und das stolze Gefühl alter Stammgenossenschaft mit dem Volke der Ostgothen und dessen weitgefeierten Gebieter, oder ob die Bewunderung dessen, was durch den großen König in Italien geschah, oder ob endlich mit beiden auch das Dankgefühl für die Milde und Gunst, mit der einst Hermanrich das Volk der Aestier behandelt hatte, den Gedanken der Berehrung bei diesem erweckt und den Blick zu ihm hingezogen habe, darüber kann uns keiner belehren. Gewiß aber ist, daß man im Aestier=Volke beschloß, dem gefeierten Könige durch eine Ehrengesandtschaft mit einem Ehrengeschenke des köstlichsten Bernsteines die Liebe und Ehrfurcht zu bezeugen, die seine Thaten auch im hohen Norden unter den Völkern erregt hatten. Mehre der vornehmsten Aestier zogen daher, vielleicht auf der alten Handelsstraße über Carnuntum, nach Italien hinab und überreichten dem Könige das kostbare Erzeugniß ihrer Heimat. Theoderich nahm sie mit großer Freundlichkeit auf [...]. Nach einiger Zeit entließ er die Aestischen Gesandten mit einem reichen Gegengeschenke und einem Dankschreiben an das Aestier=Volk folgenden Inhalts⁹¹.

Didesnė šios citatos dalis yra 126 puslapyje, bet pats laiškas – 127, kurį *Bd* nurodė Daukantas (žr. 3 lentelę).

<i>IZ</i>	<i>Bd</i>
Metuse 493 g. K. Aesta ta ira Zāmaite buk siuntynę dovinas gintarū Teodorikū, kitam wiespatui Gotū i Rima, lyczius tū dovinū niera dar szenden zinomas. Negut tas, iog Teodorik's godiga siuntynius Aestū iszwaizziņes ir apent ius namon iszleidēs su grometu, kuri szenden dar rasztuse ira randama, wienog kitta nieka tēnay negal raste, negut tū iog tims Aestams wieszpats diekaō māndage už gintarus. Voigt, Preus. Geschichte B.I. k. II. s. 126. (<i>IZ</i> 9).	Nes ilgajniou nutifōs tā karēs audraj galī penktoie amžiaus wiel twiksterieię spindulelis ant Lētuwos krasztu; nesgi toie gadynie Ziamajtej nusiuontę dowinās gintarū par sawą siuntinius i Rimą Teodorikou, Wieszpatiou, kōrs didej garsej tenaj riedies, tas girdamas jū gerą szirdi ir diekawodamas grometoie praszo siuntinius, idant tankēsnej lankytum jī tajs patejs kēlejs, kōrejs nugis pas jī buo atkelawusis. Nu ko gaļ manyfī, iog Lētuwos tauta tamī lajkī wiel buo pradiejusi pļatintī sawą pažinēs sō tolīmajs tolīmesnejs krasztajs. Joh. Voigt Geschichte Preuss. B. 1. k. 2. s. 127. (<i>Bd</i> 220).

3 lentelė. *Bd* Voigto teksto daugiau, negu buvo *IZ*

⁹¹ Voigt 1827, 126–127.

Ir dar vienas trumpas netiesioginio rėmimosi Voigto istorija pavyzdys. Štai *IZ* Daukantas nurodo, kaip senovės lietuviai mokėjo užšaldyti lavonus (žr. 4 lentelę).

<i>IZ</i>	<i>Bd</i>
Zãmaicziai mokeiusis szalti padirbte, delkogi iu laõna tep ilga laikomis negedusis: kai po 2 baczkę alaus ar ùndens lige dalę žeyma ir wasara mokieje usszaldyte. Voigt Preussens Geschichte B. I. k. III s. 206–208 (<i>IZ</i> 12v).	nesgi mokiejē nabasztiãkã tajp sósšaldintĩ, iog jis newen par kélès nedielès, bet ĩr par kélius mienesys negėdo, kokió pragómó, to niera szenden rasztusi rãndama (<i>Bd</i> 145).

4 lentelė. Voigto istorijos citata *IZ*, o *Bd* toje pačioje vietoje nuorodos trūksta

Daukantas, atrodo, *Bd* šią informaciją pateikė iš atminties, galbūt pamiršęs šaltinį ir detales. Šio straipsnio apimtis neleidžia labiau plėstis apie Voigto teksto citavimą *Bd*, tačiau pasakytina, kad, tekstą adaptuodamas lietuvių skaitytojui, Daukantas jį keitė taip, kaip buvo nustatyta tiriant Lepnerio veikalo citavimą. Pavyzdžiui, 5 lentelėje matyti, kaip Daukantas kritiškai perdirba pirmtako tekstą.

Voigt 1830	<i>Bd</i>
Dort zwifchen den Flüffen Naweze und Dobefe lag eine heilige Infel Romowe, nachmals Romayn=Werder genannt, bedeckt mit einem heilige Walde, befchützt durch die erwähnte Burg und rings umwehrt durch ftarkgefchlagene Hagen, mit denen in jenen Gebieten nach allen Seiten hin die Grãnzen umzogen waren (Voigt 1830, 12–13).	Zãmajtiusĩ, wĩjna Rósenĩ wadĩnama szwentoie girrie, to patio wĩjto, kórioie szenden Rasejniũ pile yra, nu kórios Rasenej ĩr wardã sawã gawo. Voigt Gesch. Preus. B. IV. K. 14 (<i>Bd</i> 108–109).

5 lentelė. Voigto teksto transformacija *Bd*

Iš to, kas pasakyta, matome, kad Voigto istorija buvo vienas iš pagrindinių *Bd* tekstų. Karaliaučiaus universiteto romantinės istoriografijos tradicija labiausiai yra atstovaujama „Prūsijos istoriografijos tėvo“⁹² Voigto tyrimų, kurie išaugo iš Viduramžių ir regioninės istoriografijos tradicijos. Manytina, kad Onacevičiaus įtaka, Rygos bei Sankt Peterburgo vokiečių intelektualų aplinka ir paties Daukanto pastebėtas suverenos protestantiškos Prūsijos valdininkų dėmesys mažumų kalboms, jų kultūrai taip pat buvo vienas iš faktorių, lėmusių susidomėjimą šia istoriografine tradicija.

Pirmasis kontinentinėje Europoje į romantizmo istoriografiją Viduramžių istoriją įtraukė Šveicarijoje gimęs Johannesas Mülleris (1752–1809)⁹³ ir padarė didelę įtaką

⁹² Górski 2016.

⁹³ Daukantas Johanneso Müllerio darbą nurodo *IZ* 3.

vokiečių romantinei istoriografijai. Heinrichas Ludenas (1780–1847) savo veikale *Geschichte des deutschen Volkes* (*Vokiečių tautos istorija*, 1826–1837) aprašė vokiečių istoriją nuo XIII a. ir padarė išvadą, kad Viduramžių istorija buvo vokiečių istorija. Ludenas pasisakė prieš švietėjų požiūrį į Viduramžius kaip „bežvaigždę naktį“. Jis savo veikale balansavo tarp katalikiškumo ir vokiečių tautiškumo idėjų, pralenkdamas Friedrichą Schlegelį (1772–1829). Ludenas padarė didžiulę įtaką Voigtui, kuris, nors protestantas, savo ankstyvajame darbe *Hildebrand als Papst Gregorius VII und sein Zeitalter* (*Hildebrandas, kaip popiežius Grigalius VII, ir jo laikmetis*, 1815) išreiškė prokatalikiškas nuostatas, papiktindamas daugelį protestantų. Vokiečių romantikų siekis inkorporuoti į moderniąją kultūrą katalikiškųjų Viduramžių pasiekimus lėmė pirminių šaltinių paieškas ir jų publikavimą⁹⁴. O Daukantui tokia vokiečių romantinės istoriografijos nuostata padėjo sukurti laikmečio dvasią atitinkančias koncepcijas ir jų raišką. Daukanto sukurti Lietuvos istorijos vaizdiniai išauga iš vokiečių humanistinės kronikų ir romantinės istoriografijos tradicijos.

Bd remtasi vokiečio Augusto von Kotzebue (August Frederick Ferdinand von Kotzebue, 1761–1819) knyga *Preußens ältere Geschichte* (*Prūsijos senovės istorija*, 1808). Nors *Bd* jo istorija minima 5 kartus, tačiau *IZ* jis buvo cituojamas ~18 kartų. Todėl tikėtina, kad netiesioginio citavimo yra daugiau, nes, kaip nustatyta, Daukantas naujai rašomuose tekstuose pateikdavo gerokai mažiau ankstesnio darbo išnašų. Kotzebue savo laiku buvo itin populiarius sentimentaliosios literatūros (dramos, romanų, apysakų) autorius, išbandęs istorines temas ne tik literatūroje, bet parašęs ir istorinių veikalų. Pivoras nustatė, kad iš „Kotzebue Daukantas perėmė kryžiaus karų Pabaltijyje organizatorių ir dalyvių elgesio bei kryžiaus karo padarinių kaip vietos gyventojų pavergimo ir jų žemių pasisavinimo vertinimą“⁹⁵. Kotzebue mokėjo perteikti vaizduojamų asmenybių tautinius bruožus, parodyti glaudų žmogaus ir aplinkos ryšį. Jį domino ne abstrakčios socialinės problemos, politika, bet doroviniai gyvenimo pagrindai: gėrio ir blogio, garbės ir apgaulės, išdavystės ir ištikimybės, meilės ir neapykantos sąsajos. Istorinės asmenybės buvo vaizduojamos vengiant tradicinių abstrakčių klišių, bandoma psichologizuoti, atskleisti žmogiškąsias savybes. Būtent dėl pasakojimo suliteratūrinimo šis autorius galėjo būti Daukanto mėgstamas.

Kaip sakyta, romantizmo istoriografija išaugo iš Viduramžių ir Renesanso kronikų. Daukantas, jau Vilniuje susipažinęs su romantizmo istoriografijos mokykla, atstovauta Joachimo Lelevelio⁹⁶, vėliau persiėmė vokiečių, kurie buvo patikimesni, romantizmo tradicija. Januszasp Spyra rašo, kad topografinė istoriografija nemažai priminė Viduramžių kronikas, kurias rašė, pirmiausia, Bažnyčios atstovai. Jų veiklos rezultatai – sudaryti vyskupų katalogai, metraščiai ir metiniai užrašai, taip pat pa-

⁹⁴ Žr. plačiau Kudrycz 2011, 83–84.

⁹⁵ Pivoras 2019, 76.

⁹⁶ Daukantas Teodorui Narbutui duoda Lelevelio darbo įvertinimą: „Po dziełku Profes.

Lele: nieutyskiwaj, nic tam nieznajdziesz prócz zmartwiernie, durży zwyczajem koroniaszow jak P. Kraszewski“ (Griškaitė 1996, 366).

sakojimai, pristatantys tiek dominuojančius religinius, tiek pasaulietinius požiūrius. Prūsijoje sukurtų istoriografinių veikalų pagrindinis bruožas – aprašomi konkretaus krašto įvykiai. Siekiant pateisinti prūsų užkariavimą, krikščioniškajai Vakarų Europos auditorijai buvo svarbu apibūdinti pagoniškąjį lietuviškumą ir Prūsijos visuomenę bei papročius⁹⁷ kaip kontrastą Ordino atneštai tvarkai⁹⁸.

Sankt Peterburge Daukantas toliau kaupė išrašus iš kronikų, kai kurias jų pavyko įsigyti. Jį traukė vokiečių istoriografijos tradicija, nes, prūsus laikydamas lietuvių gimine, iš pirmtakų paimtą medžiagą arba transformuodavo, arba kartais vietoj *prūsai* rašydavo *lietuviai*. Viduramžių kronikose krikščionių autoriai, norėdami didingoje šviesoje parodyti kovas su pagonimis, juos vaizdavo stiprius, savęs vertus priešus. Daukantas iš kronikų mokėsi prūsų, lietuvių patriotizmo, drąsos, karingumo ir panaizdavimo. Manytina, kad Daukanto pomėgis kurti frazes (milžinų kapai, mokyti vyrai, senovės raštai, plačios pilys, neužmatomi tyrai, begalinės jūros...) nemažai nulemtas kronikų stiliumi.

Daukantas savo bibliotekoje turėjo keletą kronikų⁹⁹, su kitomis jau Rygoje buvo gerai susipažinęs daugiausia iš humanistų ir vėlesnių laikų istorikų, t. y. iš antrinių šaltinių¹⁰⁰. Rytų Prūsija ir Vakarų Prūsija turi plačią istoriografinę tradiciją, kurios pradžia siejama su kunigo vienuolio Petro Dusburgiečio (Peter von Dusburg, XIII–XIV a. pirmojoje pusėje–po 1326) *Prūsų žemės kronika* (*Chronicon terrae Prussiae*, apie 1330). *Bd* Dusburgietis minimas 14 kartų. *Bd* nurodomi humanistinės istoriografijos autoriai ir jų veikalai – Simono Grunau (~1470–~1531) *Preussische Chronik*; Lucas Davidas (1503–1583); Kasparo Hennenbergerio (1529–1600) *Kurtze und wahrhaftige Beschreibung des Landes zu Preussen* (1584); Mato Pretorijaus (Matthäus Prätorius, ~1635–1704) *Deliciae Prussicae oder Preussische Schaubühne* (1698, rankraštis) ir kt. Simonas Grunau, Hennenbergeris ir Pretorijaus *Deliciae Prussicae oder Preussische Schaubühne*, kaip rodo citavimo ypatumai, perimti iš Voigto *Geschichte Preußens*. Daukantas, kaip būdinga ir mūsų laikais, retesnius šaltinius citavo remdamasis kitų darbais. Percitavimą dažniausiai parodo tos *Bd* nuorodos, kurios yra su klaidomis. Pavyzdžiui, *Bd* pradžioje „Pratarme“ Daukantas pateikia nuorodą, kuri Voigto tekste yra sudaryta iš dviejų šaltinių, o mūsų istorikas pateikia kaip vieno autoriaus:

Pizanski Commentatio de montibus regni Prussiae notabilioribus § 3 p. 5... ocarunt frequenter concharum, ostrearum cornnum am monis ingentes aieroi. (*Bd* 3) ← Pizanski Comment. de montibus regni Prussiae notabilioribus §. 3. p. 5. „Occurunt, *faqt diefer*, frequenter concharum, ostrearum cornuumque Ammonis *ingentes acervi*. Helwing Lothographia Angeburgica, p. 67 seq.¹⁰¹

Taip pat patikrinus kitas nuorodas, kurių šaltiniai senesni, kurios sudarytos iš dviejų ar trijų šaltinių, randama sutapimų su Voigtu, pavyzdžiui:

⁹⁷ Friedrich 2000, 80.

⁹⁸ Hackmann 1996, 28–29.

⁹⁹ Žr. Lebedys 1972, 313–315.

¹⁰⁰ Apie Daukanto darbą su šaltiniais žr. Bončkutė 2018.

¹⁰¹ Voigt 1827, 5.

1) Henerberger, in's. Landtafel, s. 5. – 2) Hortnoch, in Alt- und Neu-Preuss, s. 11 (*Bd* „Pratarme“ 5) ← Henneberger, in f. Landtafel, S. 5 und Hartknoch, in Alt- und Neu-Preuff. S. 11 geben 2037 Seen als einft in Preuffen vorhanden an¹⁰².

c) Lucas David. B. 1. p. 29. 2. Leo hist. Pruss. pag. 4. 3., Hartnock alt. und neu. Preuss. p. 161. – (*Bd* 94) ← Lucas David B. 1. S. 29. Schütz p. 3. Henneberger de veter. Pruss. p. 10. Leo p. 4. 3., Hartknoch A. u. N. Preuff. S. 134. 160¹⁰³.

Daukantas iš Voigto nurodo Peterį Friedrichą von Suhmą: „Suhm P. S. 50“ ← „Vgl. Suhm Gefchichte der Dänen“¹⁰⁴. Voigtas, lygindamas skandinavų ir prūsų religinių institucijų panašumus, remiasi Suhmo danų istorija ir iš čia pateikia citatą apie Odiną:

Ibi (sc. Asgardi) quoque locus immolationibus et cultu Idolorum maxime conspicuus: ibique mos obtinuit, ut duodecim Praefecti ceteris eminentiores Diar, seu Dottnar, hoc est, Principes seu Domini dicti, curam gererent sacrorum et populo jus dicerent¹⁰⁵.

Daukantas, kaip jam būdinga, šį tekstą transformuoja:

Je parsklejsem dar pirmusius rasztus sziaures raszfīnikū tā patę tejsybę rassem; nesgi pagal jū žīnios Odīns pirmasis wīssos sziaures waldimiers buwęs īsz Ziamajtiū kīlīmo īr sawą buwejnę Asgardo pīlie pa Daugawie tōrīejēs (*Bd* 214).

Erazmas Stela (Erasmus Stella, spėjamas tikras vardas *Johannes Stüler*, ~1460–1521), 200 metų daręs įtaką Prūsijos istorijai¹⁰⁶, buvo pirmasis, kuris kruopščiai surinko iš antikinių ir vėlyvosios Antikos bei ankstyvųjų Viduramžių autorių žinias apie senovės prūsų protėvius¹⁰⁷. Erazmas Stela savo kronikoje pirmasis provincijos istoriją (vok. *Landesgeschichte*) aprašė visuotinės *res gestae* kontekste¹⁰⁸. Sekuliarizavus Ordiną 1525 m., Karaliaučiuje, Prūsijos kunigaikštystės sostinėje, ir trijuose pagrindiniuose Prūsijos miestuose į kovą prieš kryžiuočius įsitraukė prūsų bajorija. Plintant humanizmui ir reformacijai, labiau orientuotai į žmogų, keitėsi požiūris į regiono istoriją bei visą kultūrinį gyvenimą. Naujosios epochos kūrėjai į istoriją mėgino pažiūrėti kitaip, augantiems miestams rūpėjo ne apskritai istorija, o savo miesto, savosios provincijos¹⁰⁹. Erazmas Stela *De Borussiae Antiquitatibus libri duo* ištyrė senovės prūsų protėvius ir gyvenimo būdą. Jis buvo pirmasis istorikas, kuris savo tyrimus grindė prūsų kalba. Jis surinko daugybę įrodymų iš Herodoto, Jordano (lot. *Jordanes*, *Jordanis*, *Iornandes*; VI a. gotų istorikas) ir Ptolemajo, Tacito, Plinijaus ir Helmoldo (1120–po 1177), Enėjaus Silvijaus (Aeneus Silvius, 1110–1079), Strabono (sen. gr. *Στράβων*, ~64–63 m. pr. m. e.–24 m.) ir Otto Frisingensio (1114–1158)¹¹⁰. Erazmas Stela iš Jor-

102 Voigt 1827, 10.

103 Greta yra išnaša, kur sutampa puslapis su Daukanto nurodytu „Hartknoch a. a. O. S. 134. 161“ (Voigt 1827, 586).

104 Voigt 1827, 153.

105 Voigt 1827, 153.

106 Friedrich 1999, 83.

107 Plg. Voigt 1827, 34.

108 Plg. Friedrich 2000, 35–36.

109 Spyra 2015, 28.

110 Friedrich 2000, 84.

dano perėmė pasakojimą apie prūsų protėvių kilmę iš ulmigerų ar kilmigerų (su etimologine nuoroda į Prūsijos Kulmą), jis buvo pirmasis šios idėjos skleidėjas. Erazmas Stela nurodo, kad karalius turėjo tris sūnus (vėliau padauginta iki septynių, o Simonas Grunau nurodo dvylika), kurie atstovavo Prūsijos žemėms. Prūsai ir lietuviai laikomi broliais; Erazmas Stela įtraukė vieną sūnų, vardu Litalanus, Alanų vadą, kuris atitrūko nuo „bendros motinos *Borussia*“, įsikūrė Lietuvoje. Jo idėja, kad lietuviai, lyviai, žemaičiai ir prūsai buvo viena tauta (*una gens*), buvo XVI a. perimta Petro Dusburgiečio ir kitų. Erazmas Stela, remdamasis Tacitu, senovės prūsus laikė sarmatų genčių šaka. Sužavėtas Tacito senovės germanų aprašymo – neturėjo įtvirtintų namų, gyveno gamtos supami ir ją garbino – tuos pačius bruožus suteikė baltiškosioms gentims. Erazmas Stela rėmėsi principu – tai, kas negalėjo būti žinoma, turėjo būti sugalvota. Atrodo, vokiečių istorikai būtent juo sekdami neintegravo prūsų į germanų kultūrą, bet į sarmatų pasaulį¹¹¹. Edwardas Gibbonas nurodė, kad Odinas atsikėlė iš Sarmatijos į Skandinaviją ir įsteigė įstatymus ir naują kovingą religiją¹¹². Matas Pretorius ir kiti humanistų autoriai tęsė Erazmo Stelos pradėtą rėmimosi Tacitu tradiciją. Daukantas taip pat *Bd* 5 kartus pateikia nuorodą į Tacito veikalą *De moribus Germanorum* versdamas jį „Girionų budas“ (*Bd* 6).

Žvelgiant iš XIX a. valstybės istorijos perspektyvos, dominikonų Simono Grunau (~1470–~1531) kronika užima ypatingą vietą Prūsijos istoriografijoje¹¹³. Grunau *Prūsijos kronika* – vienas iš autoritetingiausių šaltinių, parašytų (~1530–1531) po Reformacijos, išspausdinta tik XIX a. pabaigoje (1876–1896), tačiau plitusi nuorašais. Nors Grunau daug ką paėmė iš Erazmo Stelos, jo kronika pateikia pozityvesnę prūsų gyvenimo ir charakterio vaizdą. Grunau veikalui būdingas ryškus Prūsų krašto supratimas, tikras susidomėjimas prūsų kalba. Grunau pabrėžė išsivadavimą iš tironijos, istoriją traktavo kaip teritorijos ir visų joje gyvenusių tautybių istoriją. Autorius vėlesnių istorikų buvo kritikuojamas, nes orientuodamasis į platųjį skaitytoją nutolo nuo įvykių ir šaltinių, juos laisvai traktavo, siekdamas veikalo populiarumo, pasirinko jausmingesnę retoriką ir didaktiką. Ši istorija išsiskyrė iš kryžiuočių ordino įtakoje rašytų istorijų.

Daukantas *Bd* nurodo Simono Grunau *Prūsijos kroniką*, tačiau, kaip sakyta, iš savo amžininko Voigto: „b) Simon Grunau Tom. 1. c. 1. Pretorius Schaubühne B. V. c. 12. § 26.“ (*Bd* 123) ← „Simon Grunau Tr. III. c. 1. Prătorius Schaubühne B. IV. c. 12. § 26.“¹¹⁴ Narbutas savo 1846 m. rugpjūčio 12 d. laiške klausė Daukanto apie Grunau: „czy niewie o rękopismie Grunawa mnicha?“¹¹⁵, bet atsakymo nesulaukė.

Tokiu pat būdu kaip Grunau *Bd* cituojami ir kiti retesni šaltiniai, pavyzdžiui, Kasparo Hennenbergerio (Casparus Hennenberger, 1529–1600), kuris suprato Prūsiją kaip etninę Prūsijos teritoriją¹¹⁶. Humanistinė istoriografija, kritiškai įvertinusi senovės

111 Friedrich 2000, 85.

112 Rix 2010, 49–50.

113 Žr. Hackmann 1996, 30–31.

114 Voigt 1827, 605.

115 Griškaitė 1996, 581.

116 Hackmann 1996, 32.

šaltinius, pabandė iš naujo nušviesti senovės Prūsijos istoriją. Nemažai *Bd* struktūrai ir turiniui įtakos turėjo Kristupo Hartknocho (Christoph Hartknoch, 1644–1687) veikalas, kuriame atskleistas Prūsijos krašto ir liaudies kūrybos ypatumas¹¹⁷. Greičiausiai tiesiogiai iš Hartknocho Daukantas paėmė žinią apie Vaidevučio išrinkimą¹¹⁸ ir juo sekdamas tai, ką pirmtakas rašė apie prūsus, pritaikė lietuviams. Esą lietuviai rinkdavosi lyderį atsižvelgdami į jo prigimtinus ir įgytus sugebėjimus. Hartknochas sakė, kad prūsai nepakentė, kad jiems kas vadovautų; jie buvo išsaugoję tobulesnę mišrią valstybės valdymo formą su stipriu demokratiniu elementu; pabrėžė prūsų herojiškumą kovose su Ordinu ir kt. Humanizmo kronikose atspindėtas to meto Prūsijos visuomenės požiūris, kad jų krašto tvarka geresnė ir tradicijos lemia harmoningesnį sambūvį¹¹⁹, buvo perimtas vėlesnių istorikų.

Bd esė bruožai – tekste vartojami autobiografijos, publicistikos, gyvosios komunikacijos rezultatai – sietini ne tik su XIX a. istorijos metodologija¹²⁰, bet ir su aptarta humanistinės istoriografijos tradicija, kai metraštininkai ir istorikai, norėdami paaiškinti savojo laikotarpio dalykus, rėmėsi praeitimi ir, atvirksčiai, dabartinius teiginius sustiprindavo pasitelkę istorinę rekonstrukciją.

Vis dėlto iš visų vokiečių / prūsų autorių *Bd* vyrauja nuorodos į Teodoro Lepnerio veikalą *Prūsų lietuvis* (1744). *IZ* Lepnerio knyga nurodoma iš Voigto istorijos¹²¹. Manytina, kad Lepnerio knygą Daukantas perskaitė tik Peterburge. Šis veikalas *Bd* cituojamas su nuoroda 31 kartą, tačiau netiesioginių citatų yra daugiau. Tad jis laikytinas *Bd* kūrybinio įkvėpimo šaltiniu. Lepneris buvo paveiktas humanistinės istoriografijos tradicijos, todėl jo požiūris į lietuvius nėra vienareikšmiškai priešiškas. Žinoma, jis lietuvius aprašė iš vokiečio pozicijų, tačiau gausi etnografinė medžiaga Daukantui padarė didelį įspūdį, jam beliko tuo viskuo pasinaudoti pritaikius istorinį revizionizmą¹²². Daukantas, kaip ir bet kuris kitas istorikas, kūrė istorijos naratyvą: nuogas faktas nieko nesako, svarbu jo ir konteksto interpretacija. Daukantas kūrė istoriją kaip patrauklų pasakojimą, atsižvelgdamas į keliamus tikslus. Kad atkurtų tautos pasididžiavimą, jis pasakojo ne tai, kas buvo, bet ir tai, kas galėjo būti. Romantikams aukščiausias pagyrimas – *kaip originalu*, o ne – *kaip teisinga*, todėl prasilenkimas su faktais pateisinamas. Daukantas rašė orientuodamasis ne tik į bajoriją, reikšmingą šeimos istoriją turintį skaitytoją, bet ir į visus žmones, ypač jaunąją kartą. *Bd* jis ieškojo metodo, kaip suformuoti socialinę istorinę atmintį tam, kurio asmeninė bei giminės praeitis mažai susiliečia su Lietuvos istorija. Kadangi tautos istorinė atmintis formuojama veikiant tradicijai ir švietimui, Daukantui reikėjo sukurti ir neišprususiai tautos daliai bent kiek suprantamą ir priimtina tradicijos sandą, o vietinei bajorijai parodyti, kad buvo ir atskira, be Lenkijos, Lietuvos istorija.

117 Friedrich 2000, 106.

118 Plg. Friedrich 2000, 105.

119 Plg. Friedrich 2000, 17.

120 Beresnevičiūtė 1995, 21–23.

121 Bončkutė 2018, 170.

122 Žr. Bončkutė 2018.

XIX a. valstiečio gebėjimą lokalizuoti save dabartyje, praeityje ir ateityje iš dalies palaikė istorinė tautosaka. Tam tikro istorinio patyrimo liaudis įgydavo pasakodama sakmes / klausydamasi sakmių, istorijų apie vietos reikšmingas kraštovaizdžio detales (piliakalnius, didvyrius ar pasiaukojusias moteris, jų kapavietes, šventus medžius, koplytėles, kryžius ir pan.)¹²³. Lietuvoje XIX a. vykęs tautosakos rinkimas ir skelbimas buvo vienas iš žemesniojo luomo reikšmingumo ženklų – šis lietuvių kolektyvinės kūrybos rezultatas aukštai įvertintas jau XVIII a. Europos intelektualų. Istorinės savimonės užuomazgas liaudyje kūrė religinės giesmės Lietuvos tematika (pavyzdžiui, giesmės apie Barborą Žagarietę, apie Krekenavos bažnyčioje garsėjusį Dievo motinos ar Alvito bažnyčios Švč. Mergelės [Juodos Madonos kopijos] paveikslus, Šiluvos bažnyčios istorija). Daukantas *Bd* ne kartą akcentavo, kad liaudis kai kurias istorijos žinias išsaugojo geriau negu raštai, kitataučių rašyti iš užkariautojo pozicijų. Pirmiausia, jis mini geriausias lietuvių paveldo saugotojas motinas, kurios išsaugojo ir perdavė ne tik kalbą, bet ir dainas, patarles, pasakojimus.

3. APIBENDRINIMAS. Daukantas, kaip patyręs istorikas, sukaupęs daugelio epochų istorinę, politinę patirtį, suprato, kad Lietuvos ateitis glaudžiai susijusi su jos praeitimi. Lietuvių tautiniam tapatumui ir kolektyvinio jausmo ugdymui buvo būtina viena, visos tautos priimta, Lietuvos istorijos versija. Istorija, pateikdama praeities paradigminius įvykius, galėjo padėti kurti naujos visuomenės kontūrus. Kolektyvinis dabarties ir praeities (ir ateities) skirtumo išsąmoninimas lietuvių bendruomenei turėjo suteikti stimulą judėti pirmyn. Demokratinių ir romantizmo idėjų paveiktas Daukantas siekė pažadinti tautą, todėl ryžosi parašyti laikmečio dvasią labiau atitinkantį tekstą ir jį publikuoti.

Bd tekstas, pasitelkus *IZ* rankraštį (~1831–1834), buvo parašytas labai greitai – tarp 1842 m. ir 1844 gegužės 28 d.

Remiantis ankstesnių Daukanto veikalų tyrėjų išvadomis, susipažinus su *Bd* dominuojančiais šaltiniais ir ištyrus jų pobūdį, šiame straipsnyje prieinama prie išvados, kad veikalas turi ir kultūros istorijos, ir regioninės istoriografijos bruožų. Veikalo pavadinime pavartota ir grafiškai išryškinta žodžio „BUDA“ forma laikytina autoriaus kodu. Daukantas, paveiktas XVIII–XIX a. naujausių kultūrologijos tyrimų bei lyginamosios kalbotyros darbų, lietuvius kildina iš Indijos ir, kaip daugelis kitų, lietuvių kalboje ir kultūroje aptinka įrodymų. Jis budinus, kurie siejami su Budos pasekėjais, laiko lietuvių protėviais, o kalboje randa patvirtinimą ir svarbiausiai veikalo idėjai išreikšti pasirenka asociacijas keliantį žodį *būdas* (vok. *Charakter*). Aleksandro Humboldto Odino (kuris į Europą atkeliavo iš Rytų) ir Budos sutapatinimas galėjo nulemti pavadinimo formos, kaip kodo skaitytojams, pasirinkimą: lietuviai priskirtini prie aukštos kultūros konteksto šalių.

123 Plg. Butrimas 2019.

Bd glaudžiai susijęs su Daukanto asmenine istorija, nes jis, Kotrynos Odinaitės sūnus, save susieja su aukštą statusą turėjusių protėvių Odinų istorija. Legendinė protėvių istorija nulėmė pasitikėjimą savimi ir asmenybės išskirtinumo suvokimą, būtiną kultūrinei veiklai. Tą patvirtina *Bd* tekstas, kur, skirtingai negu ankstesniuose veikaluose, gausu romantizmo estetikai būdingo subjektyvumo, rėmimosi asmenine patirtimi, individualaus stiliaus pavyzdžių.

Bd rašyta remiantis *IZ* VI–XI skyriais: „Budai ir apsieimi Letuvių ir Zemaitių Senovie“ (*IZ* 25–31v), „Wiresniby ir ukės Rėda“ (*IZ* 31v–35), „Tykiba Letuvių ir Zámaitiū“ (*IZ* 35–40), „Laidoimas lavônû, arba nabasztykû. Jų stypas arba gierines“ (*IZ* 40–41), „Kalba“ (*IZ* 41v–43), „Prekiba“ (*IZ* 43–46v), „Apraszas Krasztû Letuvių Tautôs“ (*IZ* 46v–49); *Bd* struktūros pagrindą sudaro: „BUDAS. Senowes-Lėtuwiū Kalnienû ir Zámajtiū“ (*Bd* 1–78), „TIKYBA Senowes-Lėtuwiū“ (*Bd* 79–154), „RIEDA Senowes-Lėtuwiū“ (*Bd* 155–185), „KARYBA Senowes-Lėtuwiū“ (*Bd* 186–212), „PREKYBA Senowes-Lėtuwiū“ (*Bd* 213–244), „Lėtuwiū Piningaj senowie“ (*Bd* 245–252).

Ištyrus nuorodas, nustatyta, kad iš viso *Bd* nurodomi ~85 šaltiniai, iš kurių naujų lyginant su *IZ* – 46. *Bd* šaltinių, išleistų po 1834 m., nėra daug. Pirmiausia, tai tęstiniai leidiniai: *Tygodnik Petersburski* (1836), *Wizerunki i rostrzasania naukowe* (1841). Iš naujesnių knygų remtasi Juozapo Ignacijaus Kraševskio *Wspomnienia Wołynia, Polesia i Litwy* 1 (1840); Joachimo Lelevelio *Pytheas und die Geographie seiner Zeit* (1838); Teodoro Narbuto *Dzieje starożytnie narodu litewskiego* 1–3 (1835–1838).

Bd iš visų ~85 šaltinių ~11 antikinių ir vėlyvosios Antikos (Herodotas, Pitėjas Masalietis, Strabonas, Diodoras Siculas, Klaudijus Ptolemajas, Titas Pomponijus Mela, Publijus Kornelijus Tacitas, Publijus Ovidius Naso, Gajus Plinijus Vyresnysis, Markas Junianas Justinas, Prokopijus iš Cezarėjos), ~21 vietinės kilmės (pvz., Vincentas Kadlubekas, Jonas Dluogošas, Motiejus Strijkovskis, Mikalojus Daukša, Mykolas Lietuvis, Jonas Lasickis, Albertas Kojalavičius-Vijūkas, Ksaveras Bogušas, Teodoras Narbutas, Tadas Čackis), ~13 kitų kraštų (danų, nyderlandų, prancūzų, rusų, švedų), o ~35 (bet ~40 pavadinimų) yra prūsų, vokiečių kilmės, daugiausia gyvenusių Rytų Prūsijoje, kitose Pabaltijo vietovėse ir Sankt Peterburge, autorių ar šaltinių.

Kadangi *Bd* vokiečių istoriografijos tradicija vyrauja, o atskiri autoriai cituoti daugiau negu 30 kartų, prieinama prie išvados, kad šio krašto mokslininkų dėmesys prūsų ir lietuvių kalbai, istorijai, kultūrai, iš Viduramžių kronikų perimtas aukštas nukariautų pagonių vertinimas buvo viena iš priežasčių, kodėl pasirinkti vokiškieji šaltiniai. Teodoro Lepnerio (1633–1691) veikalą *Prūsų lietuvis* (1744) Daukantas cituoja su nuoroda 31 kartą, tačiau netiesioginių citatų yra daugiau. Tad jis laikytinas *Bd* kūrybinio įkvėpimo šaltiniu. Lepneris buvo paveiktas humanistinės istoriografijos tradicijos, todėl jo požiūris į lietuvius nėra vienareikšmiškai priešiškas. Žinoma, jis lietuvius aprašė iš vokiečio pozicijų, tačiau gausi etnografinė medžiaga Daukantui padarė didelį įspūdį. Jis Lepnerio tekstą citavo pritaikydamas istorinį revizionizmą.

Bd Voigto istorija nurodoma 20 kartų, tačiau nustatyta, kad ir čia nemažai šaltinių Daukantas percitavo iš jo darbo, tokiu būdu netiesioginio rėmimosi yra gerokai dau-

giau. Kadangi *Bd* buvo rašyta remiantis *IZ*, kur aptariant senovės prūsų ir lietuvių istoriją bei kultūrą pagrindinis šaltinis buvo Voigto istorija (~84 citatos), *Bd* šio autoriaus veikalo svarba išlieka.

Bd vietoj Voigto Daukantas nurodo pirminių šaltinių autorius, kuriuose rašyta apie gintarą (Diodoras Siculus, Pitėjas, Plinijus Vyresnysis, Tacitas). Palyginus su Voigto istorija, darytina prielaida, kad Daukantas šiuos šaltinius pateikė iš Voigto. Taigi *Bd* nuorodų į Voigto veikalą sumažėjo, nes Daukantas remdamasis jo veikalu nurodė antikinių ir kitų senųjų autorių veikalus. Netiesioginio rėmimosi Voigto istorija liko daugiau, todėl būtini tolimesni *Bd* šaltinių tyrimai, kurie detalizuotų Daukanto istorinio revizionizmo pobūdį, sukonkretintų vokiečių istoriografinės tradicijos poveikį.

Literatūra ir šaltiniai:

- ADELUNG, JOHANN CHRISTOPH, 1782: *Versuch einer Geschichte der Cultur des menschlichen Geschlechts*, Leipzig: bey Christian Gottlieb Hertel.
- ALEKSANDRAVIČIUS, EGIDIJUS, 1989: *Kultūrinis sąjūdis Lietuvoje 1831–1863 metais. Organizaciniai kultūros ugdymo aspektai*, Vilnius: Mokslas.
- BAÁR, MONIKA, 2010: *Historians and Nationalism. East-Central Europe in the Nineteenth Century*, Oxford: Oxford University Press.
- BABINSKAS, NERIJUS, 2014: „Istorinio regiono sampratos šiuolaikinėje istoriografijoje: tipologijos gairės“, *Acta humanitarica universitatis Saulensis* 19, 16–34.
- Bd* – [Simonas Daukantas,] *BUDA Senowes-Lėtuwiū Kalnienū ir Zámajtiū iszraszė* [...] *Jokyb's Laukys*, Petropilie: Spaudinie pas C. Hintze, 1845 (http://www.epaveldas.lt/recordText/LNB/C1B0003125794/S.Daukantas_Buda_Senowes_Letuwiu_Kalnienu_ir_Zamajtiu.pdf?ex-Id=316918&seqNr=1).
- BERENIS, VYTAUTAS, 2007: *Kultūros intarpai istorijoje*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas.
- BERESNEVIČIŪTĖ, HALINA, 1995: „J. Kraševskis – Lietuvos istorikas“, *Darbai ir dienos* 1(10), Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 19–42.
- BOHLEN, PETER VON, 1832: 1. Ueber den Feldzug Alexanders nach Indien. In der Sitzung im December 1829 vorgetragen von Dr. Peter von Bohlen ordentt. Profeffor oriental. Literatur an der diefiegen Univerfität, *Hiftorische und litterärische Abhandlungen der königlichen deutfchen Gefelfchaft su Königsberg*. Herausgegeben von dem zeitigen Director der Gefelfchaft Dr. F. M. Schubert. ordentt. Prof. der Gefchichte, Geographie u. Staatskunde. Zweite Sammlung. Königsberg. In Commiffion bei den Gebrüderm Borträger (https://books.google.lt/books?hl=lt&lr=&id=JGdFAAAAYAAJ&oi=fnd&pg=PR5&dq=Bohlen+Historische+und+litterarische&ots=GMnWlgM63o&sig=QrXN1vlz3M3JTvo0nns7FQywfQ&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false).
- BONČKUTĖ, ROMA, 1993: „Iš trijų Simono Daukanto užrašų knygu“, *Lietuvių atgimimo istorijos studijos* 5. *Simonas Daukantas*, Vilnius: Viltis, 195–206.

- BONČKUTĖ, ROMA, 2009: „Alberto Vijūko-Kojalavičiaus veikalo *Historia Lituana* recepcija Simono Daukanto darbe *Istorija Žemaitiška*“, *Senoji Lietuvos literatūra* 27, 353–377.
- BONČKUTĖ, ROMA, 2015: „Dvi asmeninės bibliotekos – viena vizija: Simonas Daukantas ir Jurgis Plateris“, *Knygotyra* 65, 48–65.
- BONČKUTĖ, ROMA, 2018: „Teodoro Lepnerio apybraižos ‘Prūsų lietuviai’ citatos Simono Daukanto veikalė ‘Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių’“, *Knygotyra* 71, 161–196.
- BONČKUTĖ, ROMA, 2019: „Kultūros sąvokos raiška Daukanto darbuose“, *Logos* 98, 174–180.
- BUTRIMAS, ADOMAS (sud.), 2019: *Žemaičių Kunigaikštystė bajorų Gadonų raštuose*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
- CARHART, MICHAEL C., 2007: *The Science of Culture in Enlightenment Germany*, Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press.
- [DAUKANTAS, SIMONAS,] 1885: „Būdas Sėnowieš Lėtuwiau par Symoną Daukantą. Petropilie 1845. Excerptirt von Dr. Leopold Geitler“, *Mitteilungen der Litauischen literarischen Gesellschaft*, Heft 10 (II. 4), Heidelberg, 171–177, 238–249.
- [DAUKANTAS, SIMONAS,] 1892: *Budas. Senovės Lietuvių, Kalnėnų ir Žemaičių. Paraszė Simanas Daukantas Vilniaus Universiteto Philozophijos Magistras*, antras spaudimas, kasztais „Susivienijimo Lietuvių Katal. Amerikoje“, Plymouth, Pa.: Spaustuvėje Jūzo Paukszeczio.
- [DAUKANTAS, SIMONAS,] 1935: *Būdą senovės lietuvių kalnėnų ir žemaičių išrašė pagal senovės raštų Jokūbas Laukys*, redagavo ir žodynėlį pridėjo J[urgis] Talmantas, Kaunas: Sakalas, „Šviesos“ sp.
- [DAUKANTAS, SIMONAS,] 1954: *Būdą senovės lietuvių kalnėnų ir žemaičių išrašė pagal senovės raštų Jokūbas Laukys*, redagavo ir žodynėlį pridėjo J[urgis] Talmantas, viršelį piešė Viktoras Petravičius, Čikaga: Vytautas Saulius, M. Morkūno sp.
- DAUKANTAS, SIMONAS, 1955: „Būdas senovės lietuvių kalnėnų ir žemaičių“, *Simonas Daukantas, Rinktiniai raštai*, sudarė M[eilė] Lukšienė, tekstą paruošė Z[igmas] Zinkevičius, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 153–243.
- DAUKANTAS, SIMONAS, 1976a: „Būdas senovės lietuvių kalnėnų ir žemaičių“, *Simonas Daukantas, Raštai* 1, sudarė, įvadą ir paaiškinimus parašė Vytautas Merkys, tekstą paruošė Birutė Vanagienė, Vilnius: Vaga, 401–654.
- DAUKANTAS, SIMONAS, 1976b: „Pasakos Fedro“, *Simonas Daukantas, Raštai* 1, sudarė, įvadą ir paaiškinimus parašė Vytautas Merkys, tekstą paruošė Birutė Vanagienė, Vilnius: Vaga, 663–671.
- DAUKANTAS, SIMONAS, 1976c: „Laiškai. Motiejui Valančiui“, *Simonas Daukantas, Raštai* 2, sudarė, įvadą ir paaiškinimus parašė Vytautas Merkys, tekstą paruošė Birutė Vanagienė, Vilnius: Vaga, 780–785.
- DAUKANTAS, SIMONAS, 1988: *Būdas senovės lietuvių kalnėnų ir žemaičių*, parengė Birutė Vanagienė, iliustr. Arvydas Každailis, Vilnius: Vaga.
- DAUKANTAS, SIMONAS, 1993: *Būdas senovės lietuvių kalnėnų ir žemaičių*, parengė Birutė Vanagienė, knygos dailininkas Arvydas Každailis, 2-asis leidimas, Vilnius: ETHNOS’91.
- DIAMOND, JARED, 2019: *Upheaval: Turning Points for Nations in Crisis*, New York: Little, Brown and Company, Hachette Book Group. Excerpt From: Jared Diamond. “Upheaval.” iBooks.

- GRIGAS, KAZYS, 1993: „Beletristinio ir mokslinio stiliaus pradai Daukanto 'Būde'“, *Lietuvių atgimimo istorijos studijos* 5. Simonas Daukantas, Vilnius: Viltis, 133–141.
- GRIŠKAITĖ, REDA (sud.), 1996: *Simono Daukanto raštai. Laiškai Teodorui Narbutui. Epistolinis dialogas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- GRIŠKAITĖ, REDA, 2010: [Rec.:] „Aleksandr I. Feduta, Вильна 1823–1824. перекрестки памяти, Minsk: Limarius, 2008“, *Lietuvos istorijos metraštis* 1 (2009), 89–126.
- GÓRSKI, KAROL, 2016: „The Teutonic Order in Prussia“, *Murray, Alan V. (sud.), The North-Eastern frontiers of medieval Europe: the expansion of Latin christendom in the Baltic lands*, New York: Routledge, 227–246 (https://books.google.lt/books?id=KgokDwAAQBAJ&pg=PT332&lpg=PT332&dq=Karol+Gorski+the+teutonic+order&source=bl&ots=yli9EYyVN&sig=ACfU3U1i0nwFLK6Nk5sIBPAS_C9nWoje9w&hl=lt&sa=X&ved=2ahUKewje_IncsZfqAhWDxIsKHfpsA0gQ6AEwDXoECAwQAQ#v=onepage&q=Karol%20Gorski%20the%20teutonic%20order&f=false).
- FRIEDRICH, KARIN, 2000: *The Other Prussia: Royal Prussia, Poland and Liberty, 1569–1772*, New York: Cambridge University Press.
- HACKMANN, JÖRG, 1996: „Ostpreußen und Westpreußen in deutscher und polnischer Sicht. Landeshistorie als beziehungs geschichtliches Problem“, *Deutsches Historisches Institut Warschau. Quellen und Studien* 3, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- HALL, EDWARD T., 1966: *The Hidded Dimensions*, New York: Doubleday.
- HERDER, JOHANN GOTTFRIED VON, 1784–1794: *Ideen zur Philosophie der Gefchichte der Menschheit*, Carlsruhe: Schmieder (<http://www.zeno.org/Literatur/M/Herder,+Johann+Gottfried/Theoretische+Schriften/Ideen+zur+Philosophie+der+Geschichte+der+Menschheit>).
- HERODOTAS, 1988: *Istorija*, iš senosios graikų kalbos vertė Jonas Dumčius, Vilnius: Mintis.
- HUMBOLDT, ALEKSANDR VON, 1824: *VUES DES CORDILLÈRES, ET MONUMENTS DES PEUPLES INDIGÈNES DE L'AMÉRIQUE; PAR AL. DE HUMBOLDT. AVEC 19 PLANCHES, DONT PLUSIEURS COLO, TOM PREMIER, PARIS, CHEZN. MAZE, LIBRAIRE, RUE GIT-LE-COEUR, No 4. Imprimerie de Smith, 1816, Excepté les titres qui sont de l'Imprimerie de Stahl, 1824* (<http://www.manioc.org/gsd/collect/patrimon/archives/FRA11190.dir/FRA11190.pdf>).
- IK – [Simonas Daukantas,] „Išrašai iš knygų. 39 lapai“; LLTIBR: f. 1 – SD 31 (rankraštis, autografas).
- IKEI – [Simonas Daukantas,] „Išrašai iš knygų apie etnografiją ir istoriją in quoro 28“; LLTIBR: f. 1 – SD 40 (rankraštis, autografas).
- IZ – [Simonas Daukantas,] *ISTORYJE ZEMAYTYSZKA*; LLTIBR: f. 1 – SD 2 (rankraštis, autografas).
- IVINSKIS, ZENONAS, 1960: „Ikišioliniai lietuvių kultūros istorijos tyrinėjimai. Bibliografiškai-kritiška apžvalga“, *Aidai: Mėnesinis kultūros žurnalas* 1(126), 22–29.
- JURGINIS, JUOZAS; MEILĖ LUKŠIENĖ, 1989: *Lietuvos kultūros istorijos bruožai. Feodalizmo epocha. Iki aštuonioliktojo amžiaus*, Vilnius: Mokslas.
- JURGUTIS, VYTAUTAS, 1991: „Sena korektūros klaida“, *Tarp knygų* 7, 19–23.
- KUDRYCZ, WALTER, 2011: *The Historical Present. Medievalism und Modernity*, London, New York: the Continuum International Publishing Group.

- LEBEDYS, JURGIS, 1972: „Simono Daukanto biblioteka“, *Lituanistikos baruose* 1. Studijos, straipsniai, paruošė [uozapas] Girdzijauskas, 304–326.
- Ma – Simonas Daukantas, *Marguminai* (įvairių išrašų ir pastabų įvairiomis kalbomis rinkinys); LLTIBR: f. 1 – SD 27 (rankraštis, autografas).
- MERKYS, VYTAUTAS, 1991: *Simonas Daukantas: istorinė apybraiža*, antras papildytas leidimas, Vilnius: Vyturys.
- NARBUTT, TEODOR, 1835: *Dzieje starożytnie narodu Litewskiego. Mitologia litewska* 1, Wilno, nakładem i drukiem A. Marcinowskiego (https://books.google.lt/books?id=NPJKAAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=lt&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false).
- NARBUTT, TEODOR, 1837: *Dzieje starożytnie narodu Litewskiego. Śledzenia początkow narodu litewskiego i początki jego dziejow* 2, Wilno, nakładem i drukiem Antoniego Marcinowskiego (https://books.google.lt/books?id=UvJKAAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=lt&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false).
- NAVICKIENĖ, AUŠRA, 2010: *Besikeičianti knyga XIX amžiaus pirmosios pusės Lietuvoje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- PETREIKIS, TOMAS, 2012: „Žemaitijos regioninė knyga ir žemaičių tapatybė XX a. I pusėje“, *Tautosakos darbai* 43, 85–108.
- PIVORAS, SAULIUS, 1993: „‘Vargo pelė’: Lietuvos nacionalinės istoriografijos pradininkas Simonas Daukantas“, *Lietuvių atgimimo istorijos studijos* 5. *Simonas Daukantas*, Vilnius: Viltis, 69–89.
- PIVORAS, SAULIUS, 2019: „Baltvokiečių švietėjų poveikis lietuvių žadintojui Simonui Daukantui“, *Senoji Lietuvos literatūra* 48. *Daukantiana ir kiti tyrimai*, 72–92.
- PURWYS, JONAS [DAUKANTAS, SIMONAS,] 1849: PAMŌKIMĄ KAJP RINKTI MEDĪNĖS SIEKLÀS PARGŌLDE ĮSZ GUDŪ KALBOS I ŽÁMAJTIŪ KALBĄ Jonas Purwys, PETROPĪLIE, ĪSPAUSTAS PAS E. PRATZA, 1849.
- Respublica 1627 – Respublica sive Status Regni Poloniae, Lituaniae, Prussiae, Livoniae etc. Lugduni Batavorum: ex officina Elzeviriana* (<https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/498360/edition/404472/content>).
- RIX, ROBERT W., 2010: „Oriental Odin: Tracing the east in northern culture and literature“, *History of European Ideas* 36, 47–60.
- SIESTRZEŃCEWICZ-BOHUSZ, STANISŁAW, 1824: *Histoire du royaume de la Chersonese Taurique*. [...] Seconde édition revue, St. Pétersbourg: L’imprimerie de l’Académie Impériale Russe.
- SPYRA, JANUSZ, 2015: *Historiografia a tożsamość regionalna w czasach nowożytnych: na przykładzie Śląska Cieszyńskiego w okresie od XVI do początku XX wieku*, Częstochowa: Wydawnictwo im. Stanisława Podobińskiego Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie.
- SUBAČIUS, GIEDRIUS, 2018: *Simono Daukanto Rygos ortografija (1827–1834)*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.
- SUBAČIUS, GIEDRIUS, 2019: „Simono Daukanto *Margumynų* rankraščio atkarpų ‘Vocabularium’, ‘Mythologie universelle’ genezė“, *Senoji Lietuvos literatūra* 48. *Daukantiana ir kiti tyrimai*, 37–71.

- VATER, JOHANN SEVERIN, 1821: *Die Sprache der alten Preußen*. Einleitung, Uebersetzte, Sprachlehre, Wörterbuch aufgetelt von Johann Severin Vater, Prof. zu Halle, Mitglieder der Akad. d. Wiss. u. gel. Gelehrt. zu Berlin, München, Philadelphia, Warfchau u. a., Braunschweig, in der Schul-Buchhandlung (https://books.google.lt/books?id=LoICAAAQAAJ&printsec=frontcover&hl=lt&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false).
- VOIGT, JOHANNES, 1827: *Gefchichte Preuffens von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des deutschen Ordens*, von Johannes Voigt, Erster Band, die Zeit des Heidenthums, Königsberg im Verlage der Gebrüder Bornträger (https://books.google.lt/books?id=N9ItA AAAYAAJ&printsec=frontcover&hl=de&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false).
- VOIGT, JOHANNES, 1830: *Gefchichte Preuffens von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des deutschen Ordens*, von Johannes Voigt, Vierter Band, die Zeit von der Unterwerfung dwer Preuffen 1283 bis zu Dieterichs von Altenburg Tod 1341, Königsberg im Verlage der Gebrüder Bornträger (https://books.google.lt/books?id=qtItAAAAYAAJ&printsec=frontcover&hl=de&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false).
- WHITE, HAYDEN, 2003: *Metaistorija. Istorinė vaizduotė XIX amžiaus Europoje*, iš anglų kalbos vertė Halina Beresnevičiūtė-Nosálová, Gintautė Lidžiuvienė, Vilnius: Baltos lankos.
- КОНОНОВ, АНАТОЛИЙ ИВАНОВИЧ, 1960: „Восточный факультет Ленинградского университета“, *Ученные записки Ленинградского ордена Ленина государственного университета имени А. А. Жданова*, Восточный факультет 296, Серия Востоковедческих наук востоковедение в Ленинградском университете, Ленинград: издательство Ленинградского университета, 3–31.
- ЛЕБЕНКА, ЙУОЗАС, 1966: „Жизнь и научная деятельность И. Н. Лобойко в Литве“, *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Literatūra*, 5–111.
- ПОПОВ, МИХАИЛ АЛЕКСАНДРОВИЧ; АНДРЕЙ ИВАНОВИЧ ГАНЧАР, 2012: *Митрополит С. Богуш-Сестренцевич: формирование правительственной политики по отношению к Римско-католической церкви на белорусских землях (конец XVIII–первая четверть XIX в.)*, Гродно: ПГАУ.

Roma Bončkutė

SOURCES OF SIMONAS DAUKANTAS'S

BUDA SENOWĘS-LĒTUWIŪ KALNIENŪ ĪR ZÁMAJTIŪ (1845)

Summary

The article investigates Simonas Daukantas's (1793–1864) *BUDA Senowęs-Lėtuwiū Kalnienū ĩr Zámajtiū* (*The Character of the Lithuanian Highlanders and Samogitians of the Old Times*, 1845; hereafter *Bd*) with regards to genre, origin of the title, and the dominant German sources of the work. It claims that Daukantas conceived *Bd* because he understood that the future of Lithuania is closely related to its past. A single, united version of Lithuanian history, accepted by the whole nation, was necessary for the development of Lithuanian na-

tional identity and collective feeling. The history, which up until then had not been published in Lithuanian, could have helped to create the contours of a new society by presenting the paradigmatic events of the past. The collective awareness of the difference between the present and the past (and future) should have given the Lithuanian community an incentive to move forward.

Daukantas wrote *Bd* quickly, between 1842 and May 28, 1844, because he drew on his previous work *ISTORYJE ZEMAYTYSZKA* (*History of the Lithuanian Lowlands*, ~1831–1834; *IZ*). Based on the findings of previous researchers of Daukantas's works, after studying the dominant sources of *Bd* and examining their nature, this article comes to the conclusion that the work has features of both cultural history and regional historiography.

The graphically highlighted form of the word "BUDA" used in the work's title should be considered the author's code. Daukantas, influenced by the newest culturological research and comparative linguistics of the 18th–19th centuries, propagated that Lithuanians originate from India and, like many others, found evidence of this in the Lithuanian language and culture. He considered the Budini (Greek *Βουδῖνοι*), who are associated with the followers of Buddha, to be Lithuanian ancestors. He found proof of this claim in the language and chose the word "būdas" (*character*), which evokes aforementioned associations, to express the idea of the work.

The synthesis of Buddha and Odin (who came to Europe from the East) by Alexander Humboldt and others may have determined the choice of the title's form as a code for readers: Lithuanians belong among "the list of nations with a rich cultural context." *Bd* is closely connected with the personal history of Daukantas, as he, the son of Kotryna Odinaite, associated himself with the history of the high-status ancestors—Odinai. The legendary history of the ancestral Odinaite determined the self-confidence and the perception of Daukantas's uniqueness, which was necessary for cultural activities. This is confirmed by the text of *Bd*, where, unlike in previous works, there are many examples of the subjectivity inherent in the aesthetics of Romanticism, reliance on personal experience, and individual style.

Bd draws on 85 sources total: 11 are from ancient and late Antiquity (Herodotus, Pythaeas of Massalia, Strabon, Diodorus Siculus, Claudius Ptolemy, Titus Pomponius Mela, Publius Cornelius Tacitus, Publius Ovidius Naso, Gaius Plinius Secundus Maior, Marcus Junianus Justinus, Procopius of Caesarea), 21 have local origins (Wincenty Kadłubek, Jan Długosz, Maciej Strykowski, Mykolas Daukša, Michalo Lituanus, Jan Łasicki, Albertas Kojalavičius-Vijūkas, Franciszek Ksawery Michał Bohusz, Teodor Narbutt, Tadeusz Czacki), 13 are from other countries (Danish, Dutch, French, Russian, Swedish), and 35 sources (but 40 titles) are from authors of Prussian or German descent, most of whom lived in East Prussia, other parts of the Baltics, or St. Petersburg.

The tradition of German historiography is prevalent in *Bd* and individual authors are cited more than 30 times. Therefore, it can be concluded that the attention of this region's scholars to the Prussian and Lithuanian language, history, culture, as well as the high appreciation of the conquered pagans adopted from the Medieval chronicles was one of the reasons why German sources were chosen.

Daukantas quotes the work of Theodor Lepner (1633–1691)—*Der Preusche Littauer* (published in 1744) with 31 references and many more indirect quotations. Therefore this work can be regarded as the main source of creative inspiration for *Bd*. Lepner was influenced by the humanistic historiography tradition, thus his attitude towards Lithuanians was ambivalent, but the rich ethnographic material made a great impression on Daukantas. Another German source that is cited directly 21 times and amply paraphrased by *Bd* is Johannes Voigt (1786–1863) *Geschichte Preußens* (1827–1839).

ROMA BONČKUTĖ

Filologijos katedra

Klaipėdos universitetas

Salomėjos Nėries g. 5

LT-92227 Klaipėda, Lietuva

Gauta 2020 m. rugpjūčio 14 d.

Tekstologijos skyrius

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Antakalnio g. 6

LT-10308 Vilnius, Lietuva

el. p.: romabonckute@gmail.com